

“50. YILDÖNÜMÜNDE 27 MAYIS’I HATIRLA(T)MAK”

Türkiye Çalışmaları Grubu

SDE

Ankara–2010

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	3
SİVİL İKTİDARDAN ASKERİ YÖNETİME UZANAN SÜREÇ.....	5
Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti'nin Kurulması.....	5
Demokrat Parti İktidarı (1950–1960)	6
27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Milli Birlik Komitesi İktidarı	10
Yassıada Yargılamaları	12
27 Mayıs 1960 Darbesinin İç ve Dış Basındaki Yankıları.....	21
27 MAYIS İRADESİNİN KURUMSALLAŞMASI	25
1961 Anayasası'nın Hazırlık Süreci ve Kabulü	25
1961 Anayasası'nın İçeriği.....	26
Yasama Alanındaki Kurumsallaşma: Cumhuriyet Senatosu	28
Yürütme Alanındaki Kurumsallaşma: Milli Güvenlik Kurulu	29
Yargı Alanındaki Kurumsallaşma: Anayasa Mahkemesi	30
Ekonomi Alanındaki Kurumsallaşma: OYAK.....	31
YENİ ANAYASA DÖNEMİNDEKİ SİYASAL GELİŞMELER	35
SONUÇ	39

GİRİŞ

Türk siyasal tarihinin yakın dönemlerine dair yapılacak bir araştırmanın, aynı zamanda askeri darbeler tarihine yönelik bir araştırma olacağı kuşkusuzdur. 60 yıllık demokrasi tarihi boyunca gerçekleşen veya gerçekleşmeyen muhtıra ve darbelerin sayısı ve etkisi bu durumun bir kanıtı olarak gösterilebilir. Sık aralıklarla gerçekleşen ve demokratik işleyişin askıya alınmasına yol açan bu darbeler ve darbe teşebbüsleri, “Türkiye’de her 10 yılda bir darbe olur” sözünün bir nevi siyasal aforizma olarak benimsenmesine de yol açmıştır.

Kuşkusuz bu darbeci geleneğin, yani siyasal iktidarı zora başvurarak elde eden grup ya da grupların daha önceki dönemlere ilişkin başlangıç noktalarından bahsetmek mümkündür. Ancak demokratikleşme ile beraber, halkın seçtiği siyasal iktidarlara yönelik bu tür güç kullanarak yapılmış “darbe”lerin ilk örneği İttihat Terakki geleneği ile gündemimize girmiştir. İttihatçıların bu silahlı ve tepeden inmece kendi “demokrasi” algılarını ve sınırlarını dayatan tarzları Türk siyasal yaşamında önemli bir gelenek olarak bugüne değin damgasını vuran bir unsur olmuştur.

Osmanlı-Türk siyasal geleneğindeki bu darbeci anlayışın, Cumhuriyet dönemindeki ilk tezahürü 27 Mayıs 1960 askeri darbesi olmuştur. 27 Mayıs darbesi, 1946 yılında çok partili hayata geçen Türkiye’nin, 1950 yılında yapılan ve Batılı standartlara uygun olarak gerçekleşen ilk demokratik seçimlerini kazanan sivil iktidarını hedef almıştır. Darbenin bir sonucu olarak Demokrat Parti tasfiye edilmiş, Başbakan Menderes ve iki arkadaşı idam edilmiş, demokratik yaşam kesintiye uğramıştır. Ancak darbenin etkileri yalnızca bu sonuçlarla sınırlı kalmamış, günümüze kadar devam eden önemli siyasal ve toplumsal kırılmalara/kutuplaşmalara da yol açmıştır. Darbe sonrasında yapılan düzenlemelerle, demokratik sivil iradenin ülke yönetimine doğrudan yansımalarının önüne geçilmiştir. İhdas ettiği kurumlardan; Milli Güvenlik Kurulu ile yürütme, Cumhuriyet Senatosu ile yasama, Anayasa Mahkemesi ile yargı alanında vesayetçi kurumlar oluşturulduğu gibi, ekonomik alanda da kurumsallaşma yoluna gidilmiş ve bu doğrultuda *sui generis* bir kurum olarak OYAK ihdas edilmiştir. Bu düzenlemeler, darbeci anlayışın ülke yönetiminde kurumsallaşmasına ve sonraki yıllarda gerçekleşecek askeri müdahalelerin alt yapısının oluşmasına olanak tanımıştır.

27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen bu ilk askeri darbe, aradan geçen 50 yıla rağmen, halen güncelliğini korumakta ve sıcak tartışmalara konu olmaktadır. Sözkonusu tartışmalara katkı sağlamayı ve 27 Mayıs'ı yeniden hatırla(t)mayı amaçlayan bu çalışmada, '27 Mayıs' tüm siyasal boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bu bağlamda, ilk olarak çok partili hayata geçiş süreci ve DP iktidarı döneminde yaşananlar incelenecek, daha sonra 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Milli Birlik Komitesi iktidarı üzerinde durulacaktır. Son olarak, Milli Birlik Komitesi iktidarında hazırlanan 1961 Anayasası'nın yasama, yürütme ve yargı alanlarında yol açtığı sonuçlar, oluşturduğu vesayet kurumları ile ilişkisi içinde değerlendirilecek ve yeni anayasa dönemindeki ilk siyasal gelişmeler ele alınacaktır.

SİVİL İKTİDARDAN ASKERİ YÖNETİME UZANAN SÜREÇ

Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş ve Demokrat Parti'nin Kurulması

İkinci Dünya Savaşı'nın 'faşist yönetimlerin' yenilgisi ve 'çoğulcu demokrasilerin' zaferiyle sonuçlanacağını anlaşılmaması, tüm dünyada çok partili demokratik siyasal sistemlerin yaygınlaşacağı beklentisini ortaya koymuştu. Savaş sonrası yeniden yapılanan uluslararası alanda yer edinmek isteyen ülkeler için siyasal liberalizm ve demokratikleşme kaçınılmaz görülmekteydi. Uluslararası alandaki liberal yönelimin yanı sıra, ülke içinde de bir takım gelişmeler tek parti yönetiminin tıkandığının ve çok partili yaşama geçişin bir zaruret haline geldiğinin işaretini vermekteydi. Savaş yıllarında iyice yoksullaşan halkta CHP'nin tek parti iktidarına karşı belirgin bir hoşnutsuzluk baş gösterirken, Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi gibi bir takım uygulamalar da CHP Hükümeti'nin gittikçe gözden düşmesine ve muhalif görüşlerin oluşmasına neden olmaktaydı.

Ulusal kamuoyunda hızla yayılan ve 1945 yılından itibaren CHP içinde de baş gösteren bu muhalif görüşler, aslında temelde demokrasiden ne anlaşıldığına bağlanabilecek toprak reformu, ulusal egemenlik, anayasanın üstünlüğü gibi konularda yoğunlaşmıştır. Toplumun geniş kesimlerinde görülen muhalefet, Meclis'te de yankısını bulmuş ve ilerleyen yıllarda geniş bir muhalefet zeminine dönüşecek olan ilk aykırı çıkışlar 1945 yılından itibaren TBMM görüşmelerinde dile getirilmeye başlanmıştır. CHP'ye ve hükümete karşı süregelen sessiz muhalefetin Meclis'te somutlaşması ise Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın 12 Haziran 1945'te Meclis Grup Başkanlığı'na verdikleri 'Dörtlü Taktir' ile mümkün olmuştur. Parti içerisinde ve çıkarılan kanunlarda demokratikleşme isteğini dile getiren bu önerge, Meclis Grubu'nda reddedilmiş, fakat önerge sahipleri muhalif görüşlerinden ve taleplerinden vazgeçmemişlerdir. Sonuçta bu muhalif isimlerden Menderes, Köprülü ve Koraltan CHP'den ihraç edilmiş, Bayar ise partiden istifa etmiştir.

1945 yılında çok partili hayata geçiş açısından oldukça önemli bir diğer gelişme bizzat Atatürk tarafından Demirağ soyadı ile taltif olunan Nuri Bey'in Milli Kalkınma Partisi'ni kurmasıdır. Bu parti herhangi bir seçim başarısı elde etmemesine ve hatta seçimlere katılamamasına rağmen sembolik olarak oldukça önemlidir. Tek parti yönetiminin kendi dışında muhalif bir partiye izin verip vermeyeceği hususunu netleştirmiş ve hatta tek parti yönetiminin ve bizzat İsmet Paşa'nın eleştirisi oklarını yönelttiği bir paratoner işlevi görmüştür.

Nitekim Nuri Bey'in partisinden hemen sonra Dörtlü Takrir sahipleri 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi (DP) resmen kurmuşlardır. DP'nin kuruluşunu tipik şark kurnazlığı ile hareket eden iktidar partisinin baskın bir erken seçimi gündeme getirmesi takip etmiştir. Bu baskın seçim Türk siyasal hayatında Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan birden çok siyasi partinin yarıştığı ve zamanından önce yapılan ilk seçimler olması açısından oldukça ilgi çekicidir, ancak bu seçimi asıl gündemde tutan 'açık oy gizli tasnif' uygulaması olmuştur. 21 Temmuz 1946 Erken Genel Seçimleri hem öncesinde, hem seçim sürecinde ve hem de sonrasında oldukça yoğun tartışma ve eleştirilere konu olmuştur. Seçim sonrasında TBMM'de iki parti arasındaki siyasi tartışma ve mücadele oldukça sert bir iklimde cereyan etmiştir. Zaman zaman gerilen ve zaman zaman da tansiyonu düşen bu tartışma ortamının CHP'yi dış faktörlerin de etkisiyle kısmen liberal ve daha tahammülkar bir noktaya taşıdığını da belirtmek gerekir. Bunun en açık göstergesi bizzat İsmet İnönü tarafından başbakanlık makamına önce Hasan Saka, ardından da Şemsettin Günaltay'ın getirilmesidir.

DP'nin kuruluşu ve iktidara geliş süreci Türk siyasal hayatı ve demokratikleşme açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Siyasette ve ekonomide daha serbest ve liberal bir anlayışı savunan DP, belirli bir sınıf yerine sınıflar koalisyonuna dayanan görünümü ve alternatif söylemiyle çeşitli toplumsal sınıfları harekete geçirebilecek bir yapı sergilemiştir. Siyasal muhalefetini ise büyük ölçüde CHP'nin kitlelerden kopuk bürokratik anlayışına ve tek parti yönetiminin idare mekanizması ile baskıcı uygulamalarına dayandırmıştır.

Bu muhalefet sonuç vermiş ve DP, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan Genel Seçimi kazanarak iktidara gelmiştir. Böylece iktidarın 'barışçıl' bir şekilde el değiştirmesiyle 27 yıllık tek parti iktidarı sonlanmış ve çok partili yaşama geçiş sürecinin tamamlandığı kabul edilmiştir. Türk siyasal yaşamında 1945–1950 yılları arasını kapsayan bu tarihsel dönem demokratikleşme, kapitalistleşme, modernleşme, liberalleşme gibi süreçler açısından önemli bir dönüm noktası olduğu gibi, halen süregelen bürokratik seçkinlerle siyasal seçkinlerin yoğun bir iktidar mücadelesine de sahne olmuştur.

Demokrat Parti İktidarı (1950–1960)

14 Mayıs 1950 seçimleri birçok açıdan olduğu gibi, cumhuriyet döneminde "gizli oy, açık sayım" prensibine göre gerçekleştirilen ilk seçim olması açısından da ayrıca bir öneme sahiptir. Seçim sonuçlarına göre DP, seçime katılanların yüzde 52,68'inin oyunu alarak 408

milletvekili çıkarmış, buna karşılık CHP ise yüzde 39,45'lik oy oranıyla sadece 69 milletvekilliği kazanabilmiştir.¹ Aslında bu sonuçlar, CHP'nin her ne kadar seçimi kaybetmiş olsa da, bozguna uğramadığının işareti sayılabilir. Ne var ki, seçimlerde uygulanan çoğunluk sistemi, milletvekili sayılarında asimetrik bir dağılımın oluşmasına yol açmış ve DP Meclis'te mutlak çoğunluğu elde etmiştir.

Yeni meclis ilk olarak Cumhurbaşkanı seçmiştir. 1950 seçimlerinden sonra, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün istifası üzerine, DP Genel Başkanı Celal Bayar, TBMM'nin 22 Mayıs 1950 tarihli oturumunda oylamaya katılan 453 milletvekilinden 387'sinin oyunu alarak, Cumhurbaşkanlığı'na seçilmiş ve aynı gün Adnan Menderes'i yeni hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. TBMM Başkanlığı'na da yine DP'den Refik Koraltan getirilmiştir. Adnan Menderes, Birinci Menderes Kabinesi olarak anılan hükümetini, 22 Mayıs'ta açıklamış ve yeni kabine 2 Haziran 1950 tarihinde Meclis'ten güvenoyu almıştır. DP programı gereğince, Cumhurbaşkanlığı görevini üstlendiği için istifa eden Celal Bayar'ın yerine ise Adnan Menderes seçilmiş ve Menderes bu görevi, 27 Mayıs 1960 tarihine kadar sürdürmüştür.

Menderes kabinesi, güvenoyu aldıktan kısa bir süre sonra, hükümete karşı askeri darbe yapılacağı yolunda alınan bir ihbar üzerine hükümet, başta Genelkurmay Başkanı Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman olmak üzere, Silahlı Kuvvetler Birliği'nde büyük bir görev değişikliği yaparak 15 general ve 150 albayı 2-3 ay içinde emekliye sevk etmiştir.² Bu olay sadece askeri bürokrasi ile sınırlı kalmamıştır. Mülki amirler ve diğer bürokratik kadrolar için yapılan görevden alma ve atamalar oldukça yoğun tartışma ve eleştiri konusu olmuştur.

Muhalefet tarafından şiddetle eleştirilen bu gelişmeler, bürokratlar arasında da önemli huzursuzluklara yol açmıştır. Askeri ve bürokratik kademelerde bu değişiklikler yaşanırken, hükümet, 16 Haziran 1950 tarihinde Arapça ezan okunmasını yasaklayan Türk Ceza Yasası'nın 526'ncı maddesini değiştirerek, Arapça ezan okunmasını serbest bırakmıştır. Ana muhalefet partisi CHP'den de destek gören bu girişime, Atatürkçü çevrelerden yapılan eleştirilere pek aldırmış edilmemiş ve Anayasa'nın dili de tekrar eski haline çevrilmiştir. Genel af uygulaması sonucu, Nazım Hikmet Ran'ın da aralarında bulunduğu çok sayıda tutuklu serbest bırakılmıştır. DP iktidarı, 8 Ağustos 1951 tarihinde çıkardığı 5830 sayılı yasayla Halkevlerini kapatmış ve Halkevlerinin bütün mal varlığına el koymuştur. Böylece 1950

---

¹ 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçime Yusuf Hikmet Bayur önderliğinde giren Millet Partisi de, aldığı yüzde 3 civarında oyla 1 milletvekili çıkarmıştır. Ayrıca seçime bağımsız olarak giren 9 aday da milletvekilliğine hak kazanmıştır.

² Gül Tuba DAGCI, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ordu Siyaset İlişkisi ve 27 Mayıs 1960 Darbesi", İlgı Yay., İstanbul, 2006, s. 29.

yılında toplam sayısı 487'yi bulan Halkevleri ve 4.327'ye ulaşmış bulunan Halk Odası ile 4.890 kitaplık kapatılmıştır. DP iktidarı ile muhalefet arasındaki gerginlik, Millet Partisi'nin kapatılmasına ilişkin kararlarla birlikte daha da artmıştır. DP iktidarının 8 Temmuz 1953'te Millet Partisi'ni, "dini siyasete alet etmek ve arabozucu faaliyetlere girişmekten dolayı" kapatmaya kara vermesi, CHP'nin büyük tepki göstermesine neden olmuştur. CHP tarafından yayınlanan bir bildiri ile bir partinin 'yargı kararı olmaksızın kapatılması' eleştirilmiştir. Bu bildiriye karşı büyük tepki gösteren DP Grubu ise, CHP'yi gerici bir partiye destek olmakla suçlamış ve CHP'nin bütün mal varlıklarına el konulmasını öngören bir yasa, 9 Aralık 1953 tarihinde TBMM'ye sunmuştur. Mecliste yapılan tartışmalar sonucunda 341 oy ile kabul edilen ve 6195 sayılı yasa olarak bilinen bu yasa ile ana muhalefet partisi CHP'nin Genel Merkez binası ve Ulus Gazetesi dâhil hemen her türlü mal varlığına el konulmuştur. CHP döneminde kurulan Köy Enstitüleri de, 27 Ocak 1954 tarihinde Köy Öğretmen Okulları ile birleştirilerek ortadan kaldırılmıştır. Bütün bu gelişmelerin dışında DP iktidarının ilk döneminde, dış politikada büyük bir başarı olarak kabul edilen NATO üyeliği elde edilmiş, işçilere haftalık tatil hakkı verilmiş, toprak dağıtımına büyük bir hızla devam edilmiş, başta traktör olmak üzere tarım araç-gereçlerinde önemli artışlar sağlanarak, üretimde verimli bir dönem geçirilmiştir. Bu ve benzeri gelişmelerle, halkın iktidara karşı sevgisi kazanılmıştır. Ancak dış siyasetteki ve ekonomideki başarılarına rağmen, DP'nin muhalefetle olan ilişkileri sürekli gergin olmuştur. Bu gerginliğin de etkisiyle, 12 Mart 1954 tarihinde TBMM'de alınan bir kararla, genel seçimlerin 2 Mayıs 1954 tarihinde yapılması uygun görülmüş ve yeni seçimlere gidilmiştir.

1954 seçimlerine DP, CHP, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ve Türkiye Köylü Partisi (TKP) katılmıştır. 2 Mayıs'ta yapılan genel seçimler iktidar partisinin ezici zaferiyle sonuçlanmış ve DP 541 milletvekilliğinden 503'ünü elde etmiştir. CHP ise 1950 seçimlerinden önce kendisinin benimsediği ve 1954'te de yürürlükte olan çoğunluk sisteminin bir kez daha azizliğine uğrayarak sadece 31 milletvekili çıkarabilmiştir. CMP 5, bağımsızlar ise 2 milletvekili çıkarabilmişlerdir.

Üçüncü Menderes Hükümeti, 26 Mayıs 1954 tarihinde TBMM'den 491 oy ile güven alarak göreve başlamıştır. Yeni hükümetin ilk uygulamalarından biri, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay ve üniversite öğretim üyelerinin 60 yaş ve 25 yıllık hizmetini tamamlamış olanlarının zorunlu emekliye sevk edilmesini öngören ve adına 'Tasfiye Kanunu' denilen yasa kabul etmesi olmuştur. Yasa hem uygulanış biçimi ve hem de bu şekilde görevden alınan bürokratlara yargı yolunun kapanması nedeniyle de eleştiri ve protestolara konu

olmuştur. 1955 yılında ise, basına ispat hakkının verilmesinden yana olan bir grup DP milletvekili ile Başbakan Menderes arasında adeta bir parti-içi savaş yaşanmıştır. Sonuçta; 'ispatçılar' olarak adlandırılan ve sayıları kısa sürede 19'u bulan bir grup milletvekili, Menderes'e karşı bayrak açmış ve ardından da bu milletvekillerinin önderliğinde Hürriyet Partisi adı ile yeni bir parti kurulmuştur.³ Yine 1955 yılında, Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atıldığı gerekçesiyle, özellikle İstanbul'daki gayrimüslim vatandaşları hedef alan 6-7 Eylül olayları yaşanmıştır. Aynı yıl içinde hükümet hakkında ortaya atılan bazı yolsuzluk iddiaları ve Bakan istifaları da Menderes'i çok zor duruma düşürmüş ve kabine değişikliğine gidilmiştir. Böylece parti içindeki muhalefeti başarıyla geçiştiren Menderes, 1956 yılından itibaren muhalif kesime karşı politikasını sertleştirmeye başlamıştır. 6 Haziran'da basın üzerindeki hükümet denetimini sıkılaştıran yasa değişikliği yapılmıştır. 27 Haziran'da da siyasal partilerin seçim dönemi dışında açık hava toplantıları düzenlemesi yasaklanmıştır. Yargı bağımsızlığını, üniversite özerkliğini ve muhalefet yapma olanağını büyük ölçüde kısıtlayan bu uygulamalar, muhalefet ve iktidar ilişkilerini iyice gerginleştirmiş ve bu şartlar altında seçimler normal tarihinden bir yıl önceye çekilerek 1957 yılında yapılmıştır. 1957 genel seçiminde DP, 1954 yılına göre yüzde 10.72 oy kaybederek 424 milletvekili çıkarmış, aynı yıla oranla oylarını yüzde 5.71 artıran CHP ise 178 milletvekilliği kazanmıştır. Bu seçimlerde Hürriyet Partisi, Cumhuriyetçi Millet Partisi ve Bağımsızlar da 4'er milletvekilliği kazanmıştır. Böylece seçim yasasının bozukluğundan kaynaklanan adaletsizliğin, meclis aritmetiğine nasıl yansdığı bir defa daha anlaşılmıştır.

1957-1960 döneminin en önemli siyasi olayları arasında ilk sırayı, DP iktidarına karşı yeni bir Kurtuluş Savaşı başlattığı iması ile yola çıkan CHP tarafından oluşturulmaya çalışılan Milli Muhalefet Cephesi ve buna bir tepki olarak iktidarca kurulan Vatan Cephesi arasındaki mücadele almıştır. Böylece DP ile muhalefet partileri, özellikle de CHP arasında siyasi bir savaş yaşanmıştır. İnönü çıktığı yurt gezilerinde fiili saldırılara uğramış, 3 Nisan 1960 tarihinde ise CHP Kayseri İl Kongresi'ne katılmak amacıyla gittiği Kayseri şehrine sokulmamıştır. 1957-60 döneminde çok sık rastlanan bu ve benzeri olaylar, muhalefetin siyasi faaliyetlerini büyük ölçüde aksatmış, bu durum iktidar-muhalefet arasında yaşanan gerginliğin artmasına neden olmuştur.

---

³ Genel Başkanlığına Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu'nun seçildiği ve üyeleri arasında çok sayıda profesörün de bulunması nedeniyle, "Akademisyenler Kulübü" olarak tanımlanan bu partiyi, bir süre sonra Menderes ile arası açılan ve DP'nin ideolog-kurucularından olan Prof. Dr. Fuat Köprülü de desteklemiştir. Ancak bir aydın hareketi olarak dikkati çeken Hürriyet Partisi, 1957 seçimlerinde beklediği başarıyı kazanamayarak, yalnızca 4 milletvekili çıkarabilmiştir. Bu gelişme üzerine Hürriyet Partisi, kendisine en yakın parti olarak kabul ettiği CHP'ye katılmış ve siyasal varlığına 24 Kasım 1958 tarihinde son vermiştir.

İktidar olayların artmasından sorumlu olarak gördüğü CHP'nin siyasi etkinliklerini araştırmak amacıyla, 12 Nisan 1960 tarihinde, 15 DP'li milletvekilinin bulunduğu bir 'Tahkikat Komisyonu' kurmuştur. 27 Nisan 1960 tarihinde, Tahkikat Komisyonu'nun görev ve yetkilerini belirleyen yasa DP'li milletvekillerinin oyları ile TBMM'de kabul edilmiştir. Komisyona yayın yasağı uygulama, yayınları toplatma, matbaaları kapatma, belgelere el koyabilme yetkisi veren bu yasa, oldukça sert eleştirilere uğramış ve iktidar ile muhalefet arasında yaşanan gerginlik, birçok kuruluşun yanı sıra, üniversitelere de sıçrayarak öğrenci olaylarının başlamasına yol açmıştır. Öğrenci olaylarının artması ve kontrolden çıkması üzerine, hükümet, Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan etmiştir.

Hükümetin olaylara çözüm bulmak için çaba sarf ettiği bu ortamda yeni bir kargaşa Silahlı Kuvvetler içinde baş göstermiştir. Silahlı Kuvvetler içinde bir grup genç subay hem komuta kademesine ve hem de siyasal iktidara başkaldırmış ve 27 Mayıs 1960 sabahı Türkiye henüz yeni başladığı demokrasi sürecine zorunlu bir ara vermek durumunda kalmıştır. 27 Mayıs darbesi Türkiye'de iktidarın elinden uçup gitmekte olduğunu gören ayrıcalıklı zümrenin kendi iktidarlarını korumak için nasıl her şeyi meşru gördüklerini ve amaçlarını gerçekleştirebilmek için her araca başvurabildiklerini gösteren önemli bir turnusol kağıdı işlevi görmüştür. Bugün hala bu ayrıcalıklı sınıfların temsilcilerinin 27 Mayıs'tan bahsederken "devrim" ifadesini kullanmaları ve bu olayı bir nevi ulusal kurtuluş savaşı tarzı yıldönümlerinin kutlanması gereken birer bayram havasında eda ettiklerini hatırlatmak gerekir.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve Milli Birlik Komitesi İktidarı

27 Mayıs 1960 günü gerçekleşen bir askeri darbeyle, 1924 Anayasası dönemi kapanmış ve 25 Ekim 1961 günü yeni TBMM'nin açılmasıyla sonlanacak bir ara dönem başlamıştır. 27 Mayıs darbesi, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin emir komuta zinciri içerisinde gerçekleşmemiştir. Darbe, en üst rütbesi albay olmak üzere, bir grup subay tarafından planlanmıştır. Darbenin asıl lideri ve kurulan gizli örgütlerin teşkilatlanmasını sağlayan kişi Tümgeneral Cemal Madanoğlu'dur. Ancak Cemal Madanoğlu'nun rütbesinin orgeneralden küçük olması dolayısıyla emir komuta zincirinin bozulacağı tehlikesi belirmiş ve bu nedenle darbecilerin başına Orgeneral Cemal Gürsel getirilmiştir. Darbeye karşı oluşabilecek direnişi engellemek amacıyla, ilk olarak Tümgeneral Selahattin Kaplan komutasındaki 28. Tümen, Tuğgeneral Yusuf Demirdağ komutasındaki Zırhlı Eğitim Merkezi, Süvari Yarbay Reşit

Çölok komutasındaki 43. Süvari Alayı, Binbaşı Hakkı Bozok komutasındaki Tank Taburu etkisiz hale getirilmiştir. İkinci olarak ise, ordu evindeki subaylar teslim alınmıştır. Ancak burada çatışmalar çıkmış, Ankara 27 Mayıs'a bu seslerle uyanmıştır.

Diğer taraftan, 27 Mayıs sabahının ilk saatlerinde, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve İçişleri Bakanı Namık Gedik başta olmak üzere, DP milletvekilleri gözaltına alınarak Harp Okulu binasına götürülmüştür. Adnan Menderes ise Kütahya yolunda tutuklanarak Harp Okulu'na getirilmiştir. Böylece darbenin ilk aşaması başarı ile tamamlanmıştır.

Darbe sabahı, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, kendisine yönelik istifa tekliflerini, 'seçimle geldim, ancak seçimle giderim' diyerek reddetmiştir. Celal Bayar'ın bu çıkışı üzerine Cemal Madanoğlu, yaptıkları darbeyi meşru bir zemine oturtmak için yeni bir planı yürürlüğe koymuştur.⁴ Madanoğlu bu amaçla, İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Sıddık Sami Onar, Prof. Dr. Naci Şensoy, Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, Prof. Dr. Ragıp Sarıca, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. Dr. İsmet Giritli'den oluşan heyete geçici bir anayasa hazırlatmıştır. Komisyonun başkanlığını Sıddık Sami Onar yapmıştır.⁵ Yegane varlık sebeplerini DP iktidarını alaşağı etmek olarak tanımlayan, hukuk fakültelerindeki derslerde öğrencilerine bunun pratiğini anlatan "ünlü" hukukçuların darbeyi meşrulaştırma yönündeki katkıları bununla sınırlı değildir. Daha sonraki darbeleri de meşrulaştırmak üzere rutinleşecek olan Ordu Dâhili Hizmet Kanunu'nun 34. maddesindeki 'Türk Cumhuriyetini kollamak ve korumak' ifadesine vurgu yapmak 27 Mayısçılara destek veren hukukçulara ait bir ifadedir. Aynı şekilde aralarında Yargıtay ve Danıştay gibi güzide yüksek yargı organları mensuplarının da bulunduğu bir kısım hukukçuların 27 Mayısçuların karşısına dikilip "Emrinizdeyim paşam" şeklinde hitaplarda bulduklarını da ifade etmek gerekir.

Aralarında Türkiye'nin yetiştirdiği önemli Anayasa hukukçularının bulunduğu bu üst düzey fetva makamının hazırladığı geçici anayasa ile TBMM'ye ait tüm görev ve yetkiler darbeyi yapan Milli Birlik Komitesi'ne devredilmiştir. (Bugün siyasal iktidarı kuvvetler ayrılığı prensibini çiğnemekle itham eden yargı bürokratlarının önemli bir kısmının 27 Mayıs'ı meşrulaştıran hukukçuların öğrencisi olduklarını hatırlatmak gerekir.) Hükümet, çalışmalarının gizli olacağı belirtilen MBK'ya karşı sorumlu tutulmuştur. MBK başkanı,

⁴ B. Çaplı, C. Dündar, M.A. Birand, "Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu", Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2005, s. 140-159.

⁵ Teyfik Çavdar, "Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)", İmge Kitapevi, Ankara, s. 95.

devlet başkanı olarak kabul edilmiş ve devrilen siyasal iktidarın üyelerinin suçlarını araştırmak için bir ‘Yüksek Soruşturma Kurulu’, suçlu oldukları sanılanları yargılamak için de dokuz kişilik bir ‘Yüksek Adalet Divanı’ kurulmuştur. 13 Aralık 1960’ta geçici anayasada yapılan bir değişiklik ile yeni anayasanın bir kurucu meclis tarafından hazırlanması kabul edilmiştir. Böylece MBK’ya devredilen eski TBMM’nin yetkileri, bu kez Kurucu Meclis’e devredilmiştir. Ancak hükümet, yine yalnızca MBK’ya karşı sorumlu tutulmuştur. Genel olarak yasama yetkisini kullanan Kurucu Meclis’in esas görevi, 27 Mayıs 1961’e kadar yeni anayasayı ve yeni seçim yasasını hazırlamak olmuştur. Yoğun bir çalışma sonucunda, yeni anayasa tasarısı, 27 Mayıs 1961 günü Kurucu Meclis’te kabul edilmiş ve bu tasarı, 13 Aralık 1960 günlü yasanın hükmüne uygun olarak, 9 Temmuz 1961 günü halkoylamasına sunulmuştur. Bu oylamada yüzde 61,5 ‘evet’ oyu alan yeni anayasa kabul edilmiştir. Ardından 15 Ekim 1961’de seçimler yapılmış, 25 Ekim 1961’de de TBMM toplanmıştır.

Seçimlerin yapılmış olması siyasetin yeniden normalleştiği anlamına gelmeyecektir. Nitekim seçimler sonrası oluşan TBMM içinde daimi senatör olarak yer alan Milli Birlik Komitesi üyeleri hem koalisyon hükümetinin oluşumuna ve hem de yeni cumhurbaşkanının kim olacağına doğrudan müdahale etmeye devam etmişlerdir. Hatta bu müdahalelerin 1964 Genel Kongresi’nde ve öncesinde Adalet Partisi’nin iç yapısına kadar vardığı iddiaları söz konusudur.

27 Mayısçıların bu süreç içinde bizzat gerçekleştirdikleri en trajik icraat kuşkusuz Yassıada yargılamalarıdır. Bu yargılama süreci hem işleyiş itibarıyla ve hem de sonuçları itibarıyla Türk siyasal hayatında travma yaratan önemli olaylardan birisi olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır.

Yassıada Yargılamaları

27 Mayıs 1960’ta gerçekleştirilen askeri darbe sonucunda tutuklanan Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile hükümet üyeleri, DP yöneticileri ve milletvekilleri Yassıada’da hapsedilmiş, darbeyi gerçekleştiren cunta tarafından kurulan özel bir mahkemede yargılanmıştır. Türk siyasal tarihine “Yassıada Yargılamaları” diye geçen bu olay, günümüze dek süren önemli tartışmalara yol açmış ve toplumsal hafızada derin izler bırakmıştır.

Yassıada mahkemeleri, darbe sonrası oluşturulan bir makam olan Yüksek Adalet Divanı'na kurulmuştur. Yassıada mahkemelerinde toplam 592 sanık 19 ayrı davadan yargılanmıştır. DP'lilerin işledikleri suçlar, genellikle anayasayı ihlal ve yolsuzluk başlıkları altında toplanmıştır. Duruşmalara, Yüksek Soruşturma Kurulu'nun anayasanın ihlal edilmesiyle ilgili raporları geç hazırlaması üzerine, Menderes'in yargılandığı 'Bebek' ve Bayar'ın yargılandığı 'Köpek' davalarıyla başlanmıştır. Ardından 'Anayasa İhlali' ve '6-7 Eylül olayları' başlığını taşıyan davalar ile yolsuzlukla ilgili davaların görülmesine geçilmiştir. Davaların görülebilmesi için gerek ada içerisinde gerekse mahkemelerin yapılacağı salonda bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Bu davalar için, 700 kişilik kapasitesi olan özel bir mahkeme salonu hazırlanmıştır. Mahkeme salonunda halk için 220, sanık aileleri için 50 ve basın için 200 kişilik yer ayrılmıştır. MBK'nin hazırladığı plan gereğince, duruşma sırasında DP'liler aileleriyle konuşturulmamış ve adada bulunduruldukları kısma kimsenin girmesine müsaade edilmemiştir.⁶ Daha trajik olanı ise daha önceden gözlerine kestirdikleri ve idam etmeyi kararlaştırdıkları önemli DP'li siyasetçileri idam edebilmek için özel bir kanun hazırlanmıştır. Bu yeni kanunla idam cezasına yönelik yaş sınırlaması kaldırılmış, 65 yaşını geçenlerin de idam edilebilecekleri hükme bağlanmıştır⁷.

Yassıada'daki bu ağır şartların gölgesinde gerçekleştirilen yargılamalar sonucunda 15 DP'li idama mahkûm edilmiştir. İdama mahkûm edilenler; Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Refik Koraltan, Ağâh Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Hamdi Sancar, Nusret Kirişcioğlu, Bahadır Dülger, Emin Kalafat, Baha Akşit, Osman Kavrakoğlu, Zeki Erataman gibi önde gelen DP'liler olmuştur. Ancak yalnızca Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın cezaları infaz edilmiş ve diğer ölüm cezaları Milli Birlik Komitesi'nce müebbet hapis cezasına çevrilmiştir. 47 DP'li milletvekili beraat etmiştir. 143 DP'li 4 yıl 2 ay, 117 kişi 5 yıl, 15 kişi 6 yıl, 6 kişi 7 yıl, 2 kişi 8 yıl, 17 kişi 10 yıl, 3 kişi 15 yıl, 1 kişi 20 yıl, 30 kişi müebbet hapse mahkûm edilmiştir. 6 DP'li ise karardan önce öldükleri için haklarındaki dava düşürülmüştür. Yassıada'da ölen DP'lilerin isimleri şöyledir: Yusuf Salman, Lütfü Kırdar, Gazi Yiğitbaşı, Yümni Üresin, Nuri Yamut ve Kenan Yılmaz. Ayrıca Konya eski Valisi Cemil Keleşoğlu da Yassıada'da intihar ederek yaşama veda etmiştir.⁸ Yassıada mahkemelerinde görülen 19 dava ve bu davaların kısa içerikleri şu şekilde özetlenebilir.

---

⁶ Hürriyet, 3 Eylül 1960.

⁷ Akşam, 22 Temmuz 1960.

⁸ Abdullah Muradoğlu, "27 Mayıs'tan Yassıada'ya Son Tanıklar Konuşuyor", <http://yenisafak.com.tr/diziler/yassiada/index.html>.

1- Köpek Davası (14 Ekim–24 Ekim)

Nedim Ökmen ve Celal Bayar'ın nüfuz ve makamlarını kötüye kullanmak gerekçesiyle yargılandıkları bu dava 14 Ekim 1960 tarihinde görülmeye başlamıştır. Köpek davası 'inkılap davası' olarak da bilinmektedir. İddianameye göre, eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a, Afgan Kralı tarafından hediye edilen 'Afgan Tazısı', dönemin Tarım Bakanı Nedim Ökmen'in emri ile Atatürk Orman Çiftliği'ne satılmıştır. Duruşmada sanıklar bu olaydan duydukları üzüntüleri belirtmiş ve elde edilen para ile İzmir'in bir köyüne çeşme yapıldığını belirtmiştir. Davaya yönelik 7 tanık dinlenmiş ve 24 Ekim 1960'ta karar açıklanmıştır. Dava sonucunda TCK'nın 209. maddesi gereğince sanıklara beşer yıl hapis ve TCK'nın 227. maddesi gereğince müebbetten memuriyetten mahrum edilmeleri istenmiştir. Köpek davası, önce 1 numaralı dava olan 'Anayasayı İhlal Davası' ile birleştirilmiş, ancak daha sonra Celal Bayar 4 yıl 2 ay, Nedim Ökmen ise 5 yıl hapis ve müebbetten memuriyetten mahrumiyet cezaları almıştır.

2- 6/7 Eylül Davası (20 Ekim–5 Ocak)

6-7 Eylül olayları DP iktidarının en çok eleştiri konusu yapılan olaylarından birisidir. Faillerinin bugün dahi halen "meçhul" olması bu olaylarla ilgili olarak akla çok sayıda soru işareti gelmesine neden olmaktadır.

Bu dava, 6–7 Eylül 1955'te İstanbul'da meydana gelen olaylarla ilgilidir. Davanın sanıkları Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu (Dışişleri Bakanı), Fuat Köprülü (Dışişleri eski Bakanı), Fahrettin Kerim Gökay (İstanbul Valisi), Alaattin Eriş (İstanbul Emniyet Md.), Kemal Hadımlı (İzmir Valisi), Mehmet Ali Balin (Selanik Başkonsolosu), Mehmet Ali Tekinalp (Selanik Konsolos Yrd.), Hasan Uçar (Selanik Konsolosluk Kavaşı), Oktay Engin (Selanik Fuarında Tercüman)'dir. Hazırlanan iddianamede sanıklar, "1955 Kıbrıs anlaşmazlığı dolayısıyla halkı, İstanbul ve İzmir Rumlarına karşı ayaklanmaya teşvik ettirmek suretiyle cana ve mala zarar verilmesine sebep olmakla" suçlanmıştır. Sanıklardan Bayar, Menderes, Zorlu ve Köprülü için 4–5 yıl arasında ağır hapis cezası ve kamu hizmetlerinden sürekli men mahrumiyeti istenmiştir. Yüksek Adalet Divanı'nın vermiş olduğu kararlar uyarınca Celal Bayar hakkında dava açılmamış, Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'nun 6'şar yıl hapis cezası almasına karar verilmiştir. Bunun yanında, İzmir Valisi Kemal Hadımlı 4 ay 15 gün hapis cezası alırken; Fuat Köprülü, Mehmet Ali Balin,

Mehmet Ali Tekinalp, Hasan Uçar ve Oktay Engin beraat etmiş; Fahrettin Kerim Gökay ile Alattin Eriş haklarındaki kamu davası da kaldırılmıştır.

3- Bebek Davası (31 Ekim- 22 Kasım)

Bu davada, Adnan Menderes ve İstanbul'da bir hastanenin baştabibi olarak görev yapan Fahri Atabey yargılanmıştır. Dava, Adnan Menderes'in Ayhan Aydan ile yaşadığı gayrimeşru ilişki sonucunda doğan çocuğunu Fahri Atabey'in Ankara'ya getirerek öldürttüğü iddiasıyla açılmıştır. Yargılama sırasında Adnan Menderes ilişkisini inkâr etmemiştir. 7 oturum devam eden bebek davası, Adnan Menderes ve Ayhan Aydan'ın bebeklerinin eceliyle öldüğünü açıklamalarının ardından, 22 Kasım 1960'ta son bulmuş ve haklarında 10'ar yıl hapis istenen sanıklar beraat etmiştir.

4-Vinylex Davası (4 Kasım–26 Kasım)

Vinylex davasında eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Hüseyin Altay, Necati Dölay ve Ragıp Sipahi yargılanmıştır. İddianamede, Hasan Polatkan'ın görevini suiistimal ettiği, maddi menfaat karşılığı Vinylex şirketi mensuplarına usulsüz kredi sağladığı ve karşılığında 110 bin lira rüşvet aldığı ileri sürülmüştür. 5 oturum süren davada 14 tanık dinlenmiş ve 16 Kasım'da dava son bulmuştur. Dava sonunda Hasan Polatkan 7 yıl, Necati Dölay, Hüseyin Altan ve Ragıp Sipahi de 3 yıl 6 ay ağır hapis cezasına çarptırılmıştır.

5- Zimmet Davası (8 Kasım–3 Aralık)

Dönemin eski Ticaret Bakanları Hayrettin Erkmen ve Zeyyad Mandalinci'nin sanık olarak yargılandıkları bu davanın konusu da bir hayli ilginçtir. Zimmet davasında sanıklar, 1951 yılının Eylül ayında IMF'nin Washington'da yapılan toplantısına Türkiye'yi temsilen katılan Zeyyad Mandalinci'nin almış olduğu resmi harcırah avansını zimmetine geçirdiği ve Hayrettin Erkmen'in de bu işte kendisine yardımcı olduğu suçlamasıyla yargılanmıştır. Zeyyad Mandalinci için 5 yıldan 10 yıla kadar ağır hapis ile müebbeden kamu hizmetlerinden men cezası ve zimmetine geçirdiği ileri sürülen parayı geri ödemesi istenirken, Hayrettin Erkmen için de 3 yıldan 5 yıla kadar hapis ve müebbeden kamu hizmetlerinden men cezası

istenmiştir. Davanın sonucunda, sanıklardan Zeyyad Mandalinci beraat ederken, Hayrettin Erkmen 6 ay hapse mahkûm olmuştur.

6- Arsa Davası (11 Kasım- 26 Kasım)

11 Kasım 1960 'ta başlayan dava 3 oturum sürmüştü ve davada 6 sanık dinlenmiştir. Eski Tarım Bakanı Nedim Ökmen'in yargılanması amacıyla açılmıştır. Savcının okuduğu iddianamede, Nedim Ökmen, karısına ait arsayı fahiş fiyatlarla İş Bankasına satmakla suçlanmıştır. Sanık avukatı satışın normal şartlarda yapıldığını ve beraatını istemişse de, Nedim Ökmen 5 yıl ağır hapis ve görevden men cezası almıştır.

7- Ali İpar Davası (15 Kasım- 19 Ocak)

Adnan Menderes, Fatih Rüşti Zorlu, Sebati Ataman, Hasan Polatkan, Hayrettin Erkmen, Medeni Berk, Nihat Ali Üçüncü ve Ali İpar sanık olarak yargılanmıştır. İddianameye göre, Fatih Rüşti Zorlu, Koordinasyon Kurulu üzerinde, Adnan Menderes vasıtasıyla baskı kurmuş ve gemi ithal rejiminde değişiklik yaptırmıştır. Bu değişiklikten yararlanan Ali İpar, getirdiği 3 gemiyi kredi ile alınmış göstererek 210 bin sterlini yurtdışına kaçırmıştır. Dava sonrasında Ali İpar 2 yıl ağır hapis cezası alırken, Menderes, Zorlu ve Berk 1'er yıl hapis cezası almıştır. Polatkan, Erkmen ve Ataman ise 3'er ay hapis cezaları almıştır.

8- Değirmen Davası (18 Kasım- 3 Aralık)

Bu davada, eski Ekonomi ve Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı ve Yayla Makarna fabrikasının sahibi Şemsi Demirkan yargılanmıştır. İddianameye göre, dış kredi ile Türkiye'ye getirilen ve Toprak Mahsulleri Ofisine finanse ettirilen iki un değirmeninden birisi, Sıtkı Yırcalı tarafından usulsüz bir şekilde Şemsi Demirkan'a verilmiştir. Ancak bu dava zaman aşımına uğradığı için düşürülmüştür.

9- Barbara Davası (21 Kasım- 20 Aralık)

Refik Koraltan ve Hasan Polatkan'ın yargıldığı davadır. Dava, Koraltan'ın hasta olan eşine ilaç getirmek için aldığı dövizi, Barbara adında Alman bir mürebbiyenin getirilmesi için kullandığı gerekçesiyle açılmıştır. Hasan Polatkan ise görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle yargılanmıştır. Dava sonunda Koraltan 5 ay 25 gün, Polatkan 6 ay ağır hapis cezası almıştır.

10- Örtülü Ödenek Davası (25 Kasım–2 Şubat)

Eski Başbakan Adnan Menderes ile Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur'un yargıldığı davadır. İddianamede, Menderes'in, şahsi ihtiyaçlarını ve DP hizmetlerini örtülü ödenekten sağladığı, Ahmet Salih Korur'un da aynı ödenekten zimmetine 30 bin lira geçirdiği iddia edilmiştir. Menderes savunmasında kendisine yöneltilen iddiaları kabul etmemiş, yapılan masrafların çoğundan habersiz olduğunu belirterek suçu A. Salih Korur'a atmıştır. Korur ise her şeyin Adnan Menderes'in bilgisi dâhilinde yapıldığını bildirmiştir. Dava sonucunda verilen karara göre, Menderes 11 yıl 2 ay ağır hapis cezası alırken, Ahmet Salih Korur da 5 yıl 10 ay ağır hapse mahkûm olmuştur.

11- Radyo Davası (29 Kasım–26 Aralık)

Radyo davasında Başbakan Adnan Menderes'in yanı sıra, bakanlardan Fatin Rüştü Zorlu, Mükerrerem Sarol, Emin Kalafat, Celal Yardımcı, Sıtkı Yırcalı, Abdullah Aker, Haluk Saman ve Basın Yayın Genel Müdürü Altemur Kılıç yargılanmıştır. Hazırlanmış olan iddianamede, sanıkların devlet radyosunu parti organı gibi kullandıkları ve ayrıca 1957 seçim sonuçlarını kesinleşmeden radyodan ilan ettikleri ileri sürülmüştür. Dava, Anayasayı ihlal Davası ile birleştirilmiş ve Altemur Kılıç da serbest bırakılmıştır.

12- Topkapı Olayları Davası (2 Aralık- 17 Nisan)

Sanık sayısı bakımından, Anayasayı İhlal Davası'ndan sonra gelen en büyük ve en kalabalık davadır. Celâl Bayar ve Adnan Menderes'in de aralarında bulunduğu sanıklar, Yeşilköy Havaalanı'nda ve Topkapı'da, CHP lideri İnönü'ye suikast düzenlemek için

hazırlıklar yapmakla suçlanmıştır. Sanıklar Topkapı'da olan olayların varlığını kabul etmiş, ancak bunun suikast teşebbüsü değil, parti gösterisi olarak planlandığını açıklamışlardır. Davada Celal Bayar, Adnan Menderes, Kemal Aygün ve Etem Yetkiner'in fiilleri, Anayasayı İhlal'in maddi vakası olarak değerlendirilmiştir. Dava sonunda 17 kişi mahkûm olmuş, 43 kişi ise tahliye edilmiştir.

13- Çanakkale Olayı Davası (27 Aralık- 10 Mart)

Adnan Menderes ve DP Çanakkale milletvekilleri Nuri Togay, Servet Sezgin ve Ahmet Hamdi Sezer'in yargılandığı davadır. Sanıklar, 19 ve 23 Eylül 1959'da Çanakkale'ye giden üç CHP Milletvekilinin hareket özgürlüğüne engel oldukları gerekçesiyle yargılanmıştır. Dava sonucunda, Servet Sezgin 10 yıl, Ahmet Hamdi Sezer ise 7 yıl ağır hapis cezası almıştır.

14- Kayseri Olayları Davası (9 Ocak- 20 Nisan)

Celal Bayar ile Adnan Menderes'in yanı sıra, eski Kayseri milletvekillerinin ve eski Kayseri Valisinin de içinde bulunduğu 13 sanıklı bir davadır. İddianamede, 2 Nisan 1960'ta İnönü'nün Kayseri'ye yaptığı bir gezide seyahat özgürlüğünün kısıtlandığı ileri sürülmüştür. Dava sonunda Bayar ve Menderes'in fiilleri, Anayasayı İhlalin maddi vakası olarak değerlendirilmiştir. Kayseri Milletvekilleri hakkında tutuklama kararı kaldırılmıştır. Vali Ahmet Kınık, General Kemal Çakın ve Milli Emniyet Müfettişi Aziz Ronabar ise 4'er yıl, 2'şer ay ağır hapis ve kamu hizmetlerinden sürekli men cezasına çarptırılmışlardır.

15- Demokrat İzmir Gazetesi'nin Tahribi Davası (12 Ocak-5 Mayıs)

Bu davada, Adnan Menderes, DP İzmir İl Başkanı Faruk Tunca, İzmir Valisi Kemal Hadımlı, Emniyet Genel Müdürü Cemal Gökten, İzmir Milletvekilleri Rauf Onursal, Kemal Serdaroğlu, Enver Dünder Başar ve Sezai Akdağ ile birlikte toplam 24 sanık yargılanmıştır. DP iktidarı aleyhindeki tutumuma engel olmak amacıyla, İzmir gazetesinin basıldığı, tahrip edildiği, sonuç olarak da basın hürriyetinin ve Anayasanın ihlâl edildiği ileri sürülmüştür. Davanın sonunda verilen kararlar, pek çok sanık tahliye olurken, dava da Anayasayı İhlal Davası ile birleştirilmiştir.

16- Ankara ve İstanbul Olayları Davası (2 Şubat- 27 Temmuz)

Celal Bayar ile Adnan Menderes'in de aralarında bulunduğu 117 sanık yargılanmıştır. Bu sanıkların içinde Bakanlar Kurulu'nun tamamı, Genelkurmay Başkanı, Genel Müdürler, Parti Başkanları, Emniyet Müdürleri, Sıkıyönetim Komutanları, polisler ve bazı görevli doktorlar da vardır. Davanın konusu, DP'nin çıkardığı Tahkikat Komisyonu'na yönelik olarak düzenlenen öğrenci protestoları ve bu protestolar sırasında yaşanan olaylardır. Sanıkların, olayların yaratıcısı olduğu iddia edilmiş ve böylece Anayasayı ihlal ettikleri öne sürülmüştür. Bayar'ın göstericilere ateş açılması için emir verdiği, Cumhurbaşkanı ve Başbakan'ın talimatı üzerine Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un, İstanbul'a giderek aynı fiillere katıldığı iddia edilmiştir. Dava sonucunda, Celal Bayar, Adnan Menderes, Ethem Menderes, Medeni Berk, İzzet Akçal, Celal Yardımcı, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Atıf Benderlioğlu, Tevfik İleri, Hayrettin Erkmen, Hamdi Hüsrân, Nedim Ökmen, Şem'i Ergin, Haluk Şaman, Sebati Ataman ve Abdullah Aker'in fiilleri, Anayasayı ihlalin maddi vakasını teşkil ettiği için, dosyaları Anayasayı İhlal Davası dosyası ile birleştirilmiştir. Davada 84 kişi mahkûm olmuş 34 kişi de beraat etmiştir.

17- İstimlâk Davası (17 Nisan- 21 Haziran)

Bu davada, Adnan Menderes ile birlikte eski bakanlardan Haluk Şaman, Hayrettin Erkmen, Medeni Berk, Emin Kalafat; eski İstanbul Valilerinden, Mümtaz Tarhan, Etem Yetkiner, İstanbul eski Belediye Başkanı Kemal Aygün ve İzmir Valisi Kemal Hadımlı yargılanmıştır. Sanıklar, İstanbul'da tazminatı tam ödenmeksizin yapılan istimlâklerden ötürü suçlanmışlardır. Menderes ve Aygün'ün dışındaki sanıklar tahliye olmuşlardır. Bu dava da Anayasa davasıyla birleştirilmiştir.

18- Vatan Cephesi Davası (27 Nisan- 2 Haziran)

Vatan Cephesi Davasında yargılanan sanıklar, Adnan Menderes, Refik Koralıtan, Medeni Berk, Tevfik İleri, Sebati Ataman, Hadi Hüsrân, Remzi Birand, Mükerrrem Sarol, Samet Ağaoğlu, Atıf Benderlioğlu, Kamil Gündeş, Hüseyin Fırat, Mustafa Zeren, Rıfki Salim Burçak, Rauf Onursal, Emin Kalafat, Sıtkı Yırcalı, Celal Ramazanoğlu, Dilaver Argun ve Kemal Aygün'dür. Sanıklar, demokrasiyi savunma görevini üstlenmiş kurum ve kuruluşları

susturmak amacıyla Vatan Cephesi Ocaklarını kurmakla suçlanmıştır. Dava sonucunda 22 sanıktan Ataman, Hüsman ve Sarol hakkındaki tutuklanma talebi geri alınmış, diğer sanıklar için dava Anayasayı İhlal Davası ile birleştirilmiştir.

19- Anayasayı İhlal Davası (11 Mayıs- 15 Eylül)

Celal Bayar ve Adnan Menderes başta olmak üzere, DP'nin 405 kişiden oluşan tüm TBMM kadrosu yargılanmıştır. Bu davada Demokrat Parti;

- 1951 ve 1953'te 6294 sayılı kanunla CHP'nin mallarına el koymak,
- Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne çok oy kazandırdığı için 1954'te Kırşehir ilini ilçe haline getirmek ve bu yolla vatandaşları siyasal inançlarından ötürü cezalandırmak,
- Yargı bağımsızlığını ihlal etmek
- Meclis iç tüzüğünde yapılan değişiklikle Meclis Müzakerelerinin yapılmasına engel olmak ve Tahkikat Komisyonu'nun kurulmasına karar vermek,
- Tahkikat Komisyonu'na verilen olağanüstü yetkilerle Anayasanın feshi ve ilgasına yeltenmek,
- 6761 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nu çıkarmak,
- Seçim Kanunu'nda antidemokratik değişiklik yapmak gibi suçlamalara maruz kalmıştır.

MBK'nın, yargılamaların sonucunda aldığı karara göre, oybirliği ile ölüm cezası alanlar idam edilecek, oy çoğunluğu ile ölüm cezası alanlar ise ağır hapis cezasına çarptırılacaktır. Bu kararlar doğrultusunda Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Emin Kalafat, Nedim Koraltan, Ağâh Erozan, İbrahim Kirazoğlu, Baha Akşit, Bahadır Dülger, Osman Kavrakoğlu, Rüştü Erdelhun, Nusret Kirişcioğlu, Hami Sancar, Zeki Erataman'dan oluşan 15 kişinin idamına karar verilmiştir. Alınan kararlar 16 Eylül 1961 tarihli 1098 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Buna göre, oybirliğiyle alına ölüm kararı 4, oy çoğunluğuyla verilen ölüm cezası 11, müebbet hapis cezası 31, beraat eden sanık sayısı 135, infaz edilen ölüm cezası 3, hafifletilen ölüm cezası 12, hapis cezası 402, davası düşen sanık adedi 5235'tir.

Yassıada'da yaşananlar için mahkeme deyimini kullanmanın dahi doğru olmadığını belirtmek gerekir. Çünkü mahkeme denen süreç insanların bir suçun sanığı olarak görüldüğü ve bu sanıklara kendilerini savunma haklarının verildiği süreçtir. Ancak Yassıada'da kurulan ve mahkeme olarak adlandırılan bu ortamın başındaki Salim Başol'un yargılama süreci boyunca kurduğu cümleler sürecin bir yargılama süreci olmadığını açıkça ortaya koyar. Bu konuya ilişkin birkaç örnek cümle zikretmekte yarar vardır. Dava süresince sanıkları sürekli azarlayan Başol'un Menderes'e hitaben "sizi buraya tıkan böyle istiyor" cümlesi buna en güzel örneklerden bir tanesidir. Yine Başol'un Menderes'in avukatına hitaben "Daima böyle lüzumsuz şeyler söylersiniz zaten", "Sizi susturmak için ne yapmalı", "susmazsanız sustururum", bizzat Menderes'e hitaben "Eğer ben kesin deyince kesmezseniz kestirmesini bilirim", dava sonucunda idam edilen Hasan Polatkan'a hitaben "öyle şey olmaz, kısa kes, az konuş" cümleleri bir mahkemede kullanılmaması gereken ifadelerdir.

27 Mayıs 1960 Darbesinin İç ve Dış Basındaki Yankıları

Türk basını, tek parti iktidarı döneminde ağır bir baskı ve sansür altında varlığını sürdürmeye çalışmıştır. II Dünya savaşının patlak vermesiyle beraber, basın üzerindeki baskılar daha da artmıştır. Savaş sırasında, savaşan devletlere karşı mutlak tarafsızlığın sağlanması amacıyla, Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nce açık bir sansür politikası izlenmiştir. Savaş sonuna kadar iktidarın hoşuna gitmeyecek yazıların yayınlanması yasaklanmış, birçok gazete tepeden inme emirlerle kapatılmış, basın hürriyetini tamamen yok sayan kısıtlamalara gidilmiştir.

Tek parti dönemindeki bu uygulamalar, II. Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında kurulan ve kurulduğu andan itibaren basın özgürlüğünü vaat eden Demokrat Parti'nin basın tarafından benimsenmesini ve desteklenmesini sağlamıştır. DP, muhalefette kaldığı dönem boyunca, başta Vatan ve Tan gazeteleri olmak üzere, kimi büyük İstanbul basınından büyük destek görmüştür. Bu destek 1946 seçimlerinden sonra, yani DP'nin muhalefet yıllarında da sürmüştür. Bunda, CHP yönetimine karşı olmanın yanında 'demokrasi ve özgürlük' vaatleriyle ortaya çıkan partiye bağlanan umutların da payı olmuştur.

Bu arada DP, basının siyasal iktidar üzerindeki etkisini görmüş ve bu gücü arkasına alan partilerin iktidar yolunda önemli yollar kat ettiğini fark etmiştir. Parti yönetimi bu amaçla, basın içerisinde kendisi tarafından doğrudan yönlendirilebilecek ve kendi

politikalarını sürekli destekleyecek bir propaganda unsuruna ihtiyaç duyarak “Zafer” gazetesinin çıkarılmasına ön ayak olmuştur. 1948 yılında yayına başlayan gazetenin başyazarlığını Mümtaz Faik Fenik üstlenmiştir.

Demokrat partinin muhalefette kaldığı dönem boyunca hem muhalefet partisi hem de basın beraber gelişmeye devam etmiştir. 1950 seçimleri öncesinde, basın Türkiye’de ilk defa 100.000 civarında bir tiraj yakalamıştır.⁹ 1950 seçimleri sonrasında iktidara gelen DP, basın sorununu ele almış ve buna yönelik bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Hazırlanan kanun tasarısı 15 Temmuz 1950 tarihinde büyük bir oy çoğunluğu ile kabul edilmiştir. DP iktidarının ilk yılları basının mutlu dönemi olmuştur. Gazete sahipleriyle Menderes arasında bir balayı dönemi başlamıştır. Ahmet Emin Yalman, bu durum için ‘basının altın devri’ tanımlamasını kullanacaktır.¹⁰

Demokrat Parti, basınla iyi ilişkiler geliştirmek suretiyle, hükümeti hedef alan yazıların ve muhalif görüşlerin önüne geçeceğini düşünmüştür. Ancak gelişmeler DP’nin istediği gibi olmamış ve hükümet bazı uygulamaları nedeniyle basında ağır bir şekilde eleştirilmeye başlanmıştır. Bu durum, DP’nin basına karşı izlediği ılımlı politikayı terk etmesine ve gazeteler ile gazetecileri hedef alan baskıcı bir politikaya yönelmesine neden olmuştur. Basın üzerindeki kontrolünü devam ettirmek isteyen DP, 1954 seçimi öncesi Basın Yasası’nda yeni ve geniş bir değişikliğe yönelmiştir. Basın yasası değişiklikleri 9 Mart 1954’te yürürlüğe girmiş ve genel seçim kararı alınmıştır. 1954 seçimlerinden sonra muhalif basındaki eleştiriler yoğunlaşırken, iktidarın muhalif basına yönelik tavrı sertleşmiş ve basın davalarının sayısı hızla artmıştır. 1957 yılında muhalefet liderinin gezilerini takip eden muhabirlerin polis tarafından dövülmesi, ellerinden kameralarının alınması olayını protesto için Gazeteciler Sendikası bir bildiri yayınlamış ve bunun üzerine gerginlik artmış ve sendika 9 ay kapalı kalmıştır. DP’nin basın üzerindeki baskısı ünlü Tahkikat Komisyonu aşamasına kadar sürmüştür. 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi’ne kadar gazete ve dergilere gelen kapama, para cezaları, tutuklamalar devam etmiş ve Tahkikat Komisyonu’nun koyduğu yasaklar nedeniyle basın mensupları görevlerini yapamaz olmuş, gazete ve dergiler ya beyaz sayfalarla çıkmış ya da yalnız nesir yazıları yayınlanmıştır. 1955–1960 arasında 867 gazetecinin mahkûmiyetiyle sonuçlanan 2300 basın davası açılmıştır.¹¹

⁹ İlhan Bardakçı, “Mukayeseli Devlet, Fikir ve Basın Rejimleri”, Selçuklu Matbaası, İstanbul, s. 1977, s. 117.

¹⁰ Ahmet Emin Yalman, “Gördüklerim Geçirdiklerim I”, Pera Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.258.

¹¹ Orhan Koloğlu, “Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi”, Pozitif Yayıncılık, İstanbul, 2006, s.124.

27 Mayıs 1960 darbesiyle iktidara el koyan MBK'nın mavi boncuk dağıtmak türünden ilk işlerinden biri, DP'nin koyduğu basın yasağına ilişkin yasaları kaldırmak olmuştur. Bu çerçevede DP döneminde tutuklanan birçok asker, öğrenci, gazeteci serbest bırakılmıştır. Müdahale sonrasında, MBK üyeleri, basının tavrından dolayı müteşekkir olduklarını bildirmiş ve basını silahları olarak gördüklerini açıklamışlardır. MBK içerisinde yapılan bütün açıklamalarda, darbeyi gerçekleştirmede basının kendileri için büyük bir esin ve fikir kaynağı olduğu bildirilmiştir. 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerden biri olan Orhan Erkanlı anılarında "Bize İhtilali *Akis* dergisi yaptırdı. *Akis*'i okuya okuya biz darbeyi yaptık" demiştir.¹² Yine İçişleri Bakanı Tümgeneral Muharrem Kızıloğlu, 2 Haziran'da yapmış olduğu konuşmada "Artık silahımız basındır; biz silahları kullandık, şimdi siz fikri kullanacaksınız" sözleriyle basına yükledikleri rolü anlatmaktadır. Darbecilerin kendilerine yüklediği bu rolü Türk basınının büyük bir kısmı hakkıyla oynamıştır. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sabaha karşı gerçekleştiği için, aynı tarihli gazetelerde, manşetler dışında pek haber ve yoruma yer verilememiştir. Ancak ilerleyen günlerde, darbe, basın içinde büyük bir sevinçle karşılanmış, darbe haberleri büyük ve renkli puntolarla gazetelerde yer almıştır. Yurdun dört bir tarafından gelen kutlama haberlerine özel bir sayfa ayrılmış, haberler renkli ve resimli olarak verilmiştir. 27 Mayıs Askeri Darbesi devrin önemli gazeteleri tarafından şu manşetlerle duyurulmuştur. "*İkinci Cumhuriyet Kuruluyor*"¹³ "*Türk Silahlı Kuvvetleri Bütün Memlekette İdareyi Ele Aldı*"¹⁴ "*Meclis Feshedildi, Yeni Anayasa ve Demokratik Müesseselerin Kurulma Hazırlığına Başlandı*"¹⁵ "*Türk Ordusu Vazife Basında*"¹⁶ Dünya ve Vatan gazeteleri, 27 Mayıs'ta ikinci baskı yaparak darbeyi duyurmuş ve sevinçle karşıladıklarını belirten yazı ve makaleler yayınlamışlardır.

Basın mensuplarına göre darbenin en faydalı yanlarından birisi basın özgürlüğünün tekrar sağlanması olmuştur. 29 Mayıs 1960'ta Tercüman gazetesinde çıkan bir yazıda "Eski muhteris politikacıların bertaraf edilmeleriyle şerefine ve itibarına nihayet kavuşan Türk basını gazetecilik tarihinin en önemli günlerini yaşamakta, vazifesini tam ve objektif ifa etmektedir" denilerek basın özgürlüğünün sağlandığı vurgulanmaktadır. Basının artık haber yapmak için özgür bir ortama kavuştuğunu ima eden bir başka örneğe de Hürriyet gazetesinde rastlanmaktadır. Gazetede yayınlanan 'Adı Hürriyet' adlı haberde kullanılan fotoğrafta yeni doğum yapmış bir anne ve bebeğine yer verilerek, "Tam bir hürriyet havası içinde hayata

¹² Orhan Erkanlı, "Askeri Demokrasi (1960–1980)", Güneş Yayınları, İstanbul, 1987, s.61.

¹³ Akşam, 27 Mayıs 1960.

¹⁴ Ulus, 28 Mayıs 1960.

¹⁵ Cumhuriyet, 28 Mayıs 1960.

¹⁶ Hürriyet, 27 Mayıs 1960.

gözlerini açan Hürriyet ve annesi görülmektedir” ifadeleri yer almıştır. Böylece 27 Mayıs’ın ‘hürriyet’ getirdiğine vurgu yapılmak istenmiştir.

Darbeyi büyük bir coşku ve sevinçle karşılayan gazetelerde, ayrıca eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile DP hükümetine yönelik karalayıcı haberler de yer almıştır. Demokrat Parti üyeleri için ‘diktatör zihniyet’¹⁷, ‘diktatörlük maceraperestleri’¹⁸, ‘iktidar artıkları’¹⁹, ‘kardeşi kardeşe vurduranlar, babaya oğlunu jurnal ettirenler’²⁰, ‘Menderes diktatörlüğü’²¹ ve ‘günahkârlar topluluğu’²² ifadeleri kullanılmıştır.

Darbeyi destekleyen basının önemli bir başvuru kaynağı da kendi tezlerini destekleyen yabancı ülke basınından alıntı yapmak olmuştur. Örneğin Akşam gazetesi Seul’de yayınlanan bir gazetenin “*bir diktatör daha düştü*”²³ biçimindeki başlığını ve İran Şahı’nın “*Harekâtınızı tamamen benimsedim*” cümlelerini manşetine taşımıştır.²⁴

Aynı şekilde Milliyet de İngiliz gazetelerinden alıntılarla darbenin ne kadar önemli ve yerinde olduğunu “ispatlamaya” çalışmaktadır. Observer’dan “*Menderes’in iş işten geçmeden istifa etmediği ve serbest seçimlere gitmeye yanaşmadığı*” cümleleri alıntılanmış ve darbenin Menderes’in demokrasiyi başaracak özelliğe sahip olmamasından kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Yine Guardian’dan darbeciler kurdukları hükümetin “*kendi sahalarında ehliyet sahibi ve siyasi tarafsızlıkları herkes tarafından kabul görülmüş kimselerden oluşmuş*” olduğu cümleleri seçilerek alınmıştır. Benzer bir biçimde The Economist’in olayları demokratik krizi anti-demokratik bir teşebbüs olan ordu harekâtı ile tedaviye çalışmanın müspet olmamakla birlikte, Türk demokrasisi için silahlı kuvvetlerin müdahalesi ile lüzumlu bir adım atıldığı şeklinde yorumladığı bilgisine yer verilmiştir.²⁵

---

¹⁷ Hürriyet, 30 Mayıs 1960.

¹⁸ Tercüman, 30 Mayıs 1960.

¹⁹ Hürriyet, 28 Mayıs 1960.

²⁰ Tercüman, 30 Mayıs 1960.

²¹ Haldun Taner, Tercüman, 31 Mayıs 1960.

²² Necati Zincirkıran, Hürriyet, 1 Haziran 1960.

²³ Akşam, 29 Mayıs 1960.

²⁴ Akşam, 30 Mayıs 1960.

²⁵ Milliyet, 13 Haziran 1960.

27 MAYIS İRADESİNİN KURUMSALLAŞMASI

1961 Anayasası'nın Hazırlık Süreci ve Kabulü

27 Mayıs 1960'ta yapılan askeri darbeden sonra, hem cuntacılar arasında hem de kamuoyunda iki farklı eğilim öne çıkmıştır. Bunlardan ilki bir an önce yeni anayasanın hazırlanıp kabul edilmesi ve ardından sivil siyasi yapıya dönülmesi yönündedir. Darbecilerin destekçisi ve hayranı konumundaki ikinci eğilimi temsil edenler ise MBK yönetiminin ara dönemi uzatarak, "sivilin başaramayacağı reformları" gerçekleştirmesini savunmaktadır. Bu iki eğilim arasındaki çatışma, 1960 yılının ikinci yarısı boyunca artan bir hızla sürmüş ve bu durum MBK üyeleri arasında da ciddi bir bölünme yaratmıştır. Sonunda, 13 Kasım 1960 günü MBK Başkanı Cemal Gürsel'in de içinde bulunduğu çoğunluktaki üyeler, azınlığa karşı bir 'darbe' yapmış ve Milli Birlik Komitesi'nin 14 üyesi dünyanın dört bir köşesindeki yurtdışı temsilciliklerinde zorla görevlendirilerek dışlanmışlardır. Böylece, bir an önce sivil yönetime geçilmesini savunan eğilim kesin bir zafer kazanmıştır.

Darbeciler arasındaki çatışmayı sonlandıran bu zaferin sonucunda, MBK üyeleri yeni anayasayı temsil kabiliyeti daha yüksek olan bir organın hazırlaması gerektiğine karar vermiştir. Bunun için de 157 ve 158 sayılı kanunlarla bir Kurucu Meclis'in oluşması sağlanmıştır. Kurucu Meclis iki ayrı yapıyı ihtiva etmiştir: Temsilciler Meclisi ve Milli Birlik Komitesi. Ancak Temsilciler Meclisi üyeleri genel seçim yoluyla değil; illerin, siyasi partilerin (yalnızca CHP ve CKMP üyeleri), baroların, basın, Eski Muharipler Birliği'nin, esnaf ve gençlik kuruluşlarının, işçi sendikalarının, sanayi ve ticaret odalarının, öğretmen ve tarım kuruluşlarının, üniversite ve yargı organlarının, çok dereceli bir seçim sistemiyle kendi üyelerini seçmesiyle tespit edilmiştir. Kurucu Meclis'in öteki kanadı ise doğrudan MBK olmuştur.

Burada anayasayı hazırlayan bu Kurucu Meclis'in temsil kapasitesi ile ilgili olarak bir parantez açmak elzemdir. Türkiye'de Anayasa hukukuna egemen olan literatürde 1961 Anayasasını hazırlayan Kurucu Meclis'in temsil gücünün oldukça yüksek olduğu vurgusu sıklıkla yinelenir. Ancak Kurucu Meclis'in oluşum biçimi dikkatle incelendiğinde bunun da bir manipülasyon olduğu rahatlıkla görülebilir. Bu yorum kabaca iki nedene dayandırılabilir. İlki son seçimde yüzde 47'lik bir oy oranına sahip olan DP geleneğini temsil eden hiç

kimsenin bu Kurucu Meclise dahil edilmemesidir. Açıkçası bu Kurucu Meclis en iyi ihtimalle halkın yarısını temsile değer görmemiştir. İkinci neden ise, temsile değer gördüğü ikinci grubun örgütlü kitlelerden seçilmiş olmasıdır. 1960'lı yılların Türkiye'si göz önünde bulundurulduğunda örgütlü kesimlerin açıkça "merkez"ın temsilcilerinden oluştuğu görülecektir.

Kurucu Meclis 6 Ocak 1961'de çalışmalarına başlayarak aralıksız sürdürmüştür. Yeni anayasa tasarı metni Kurucu Meclis tarafından 27 Mayıs'ın yıldönümü olan 27 Mayıs 1961 tarihinde 260 kabul oyuyla, 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulmak üzere kabul edilmiştir. Kurucu Meclis tarafından hazırlanan bu yasayla Cumhuriyet tarihinde ilk kez halkoylaması yapılmıştır. Yasa ile seçme yeterliliği bulunan her vatandaşın seçmen kütüğüne kayıtlı olmak şartıyla oy kullanabilmesi, siyasal partilerin de propaganda yapabilmesi sağlanmıştır. Propaganda döneminde, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) anayasanın kabulü için olumlu bir tavır sergilemiştir. Demokrat Parti'nin devamı niteliğinde sayılan Adalet Partisi (AP) ise "oyların hayırlı olması"ını dileyen ironik bir slogan ile yeni anayasaya karşı olumsuz bir tavır almıştır. DP çizgisinin kısmi ve geçici temsilcisi sayılan Yeni Türkiye Partisi (YTP) ise kararlı bir tutum sergileyememiştir.

1961 Anayasası için yapılan halkoylaması, 9 Temmuz 1961'de gerçekleştirilmiştir. Yüksek Seçim Kurulu'nun (YSK), 1961 Anayasası halkoylaması sonuçlarına ilişkin kararı 20 Temmuz 1961'de Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. 9 Temmuz 1961 günü yapılan halk oylamasında, 12.735.009 seçmenden, 10.322.169'u oy kullanmıştır. Katılan seçmenden 10.282.561'inin oyu geçerli sayılmıştır. 3.934.370 'hayır' (yüzde 38,3) oyuna karşılık, 6.348.191 'evet' (yüzde 61,7) oyuyla 9 Temmuz 1961 tarihinde anayasaya kabul edilmiştir.

1961 Anayasası'nın İçeriği

Yeni anayasa bir başlangıç bölümü, 157 madde ve 22 geçici maddeden oluşmuştur. Bu anayasa egemen olan en temel husus halkın seçtiği siyasal kadroların önünü kesecek vesayet kurumlarını Türk demokrasisinin önüne birer engel olarak dikmesidir. Bu çerçevede atanmış kişilerin de yer aldığı Cumhuriyet Senatosu oluşturularak TBMM iki kanatlı hale getirilmiş, bununla da yetinilmemiş 1924 Anayasası'nda millet adına egemenliğin yegane kullanıcısı olan TBMM'nin çıkardığı kanunları denetlemek üzere tamamı atanmışlardan oluşan bir Anayasa Mahkemesine yer verilmiştir. Hakim ve Savcıların atanması sürecinde vesayetçi

kurumlar üretilmiş, hükümeti yönlendirecek ve onu sürekli kontrol altında tutabilecek bir kuruluş olarak Milli Güvenlik Kurulu'na yer verilmiştir.

1961 Anayasası'na yönelik en ciddi eleştirilerden birisi de 1959 CHP Kurultayı'nda kabul edilen ve kamuoyu ile paylaşılan İlk Hedefler Beyannamesi'nde yer alan ve yeni bir anayasada bulunması gereken niteliklerin sıralandığı hükümlerin hemen tamamına yer vermesidir. Bu veri açıkça yeni anayasayı hazırlayan grup içinde CHP'nin etkinliğini ispatlamak için yeterlidir.

1961 Anayasası'nda yer alan ve esas metinden sayılan başlangıç bölümünde, Türk halkının, 27 Mayıs'ı, meşruiyetini yitirmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak gerçekleştirdiği belirtilmekte ve bu başkaldırı hareketinin amacının 'demokratik hukuk devletini bütün hukuki ve sosyal temelleriyle kurmak' olduğu vurgulanmaktadır. Böylece 27 Mayıs 1960 darbesi anayasal düzeyde bir meşruiyete kavuşturulmaktadır.

1961 Anayasası'nın Genel Esaslar başlığını taşıyan birinci kısmında ise devletin şekli, cumhuriyetin nitelikleri gibi temel ilkeler düzenlenmektedir. 1924 Anayasası'nda yer alan Türkiye Devleti'nin Cumhuriyet olduğu hükmü, 1961 Anayasası'nda da kabul edilmektedir. Ancak Cumhuriyetin nitelikleri konusunda, 1961 Anayasası'nda 1924 Anayasası'ndan oldukça farklı bir düzenlemeye gidilmiştir. 1924 Anayasası'nda devletin temel nitelikleri olarak sayılan 'cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılâpçılık' ilkelerinden üçü 1961 Anayasası'nda yer almamaktadır. Bu ilkeler halkçılık, devletçilik ve inkılâpçılıktır. Bu farklılıkların yanı sıra, 1961 Anayasası, insan haklarına dayanan, demokratik, sosyal hukuk devleti gibi yeni temel ilkeleri kabul etmektedir. Gerçi hukuk devleti ilkesi gibi bazı ilkelerin temelleri eski anayasalarda da kısmen mevcut olmasına rağmen, sosyal devlet ilkesi tamamen 1961 Anayasası'nın yeniliğidir. Genel Esaslar kısmında dikkati çeken en önemli yenilik ise, şüphesiz ki egemenliğin kullanılışı ile ilgili olarak getirilen yeniliktir. 1961 Anayasası, egemenliğin kullanımındaki tekeli yalnızca TBMM'ye bırakan temel ilkeyi değiştirmiştir. 1924 Anayasası'ndaki "Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegâne ve hakiki mümessili olup millet namına hakk-ı hâkimiyeti istimal eder" maddesinin yerine, 1961 Anayasası'nda "millet egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, 'yetkili organlar' eliyle kullanır" maddesi getirilerek, TBMM, egemenliği kullanan tek organ olmaktan çıkarılmış ve Anayasa'daki yetkili organlardan yalnızca biri durumuna indirgenmiştir.²⁶ 1961 Anayasası ile getirilen bu anlayış, askeri vesayet sisteminin gölgesinde

---

²⁶ A.g.e., .s. 284-285.

şekillenen Türk siyasal yaşamının ve anayasacılığının yerleşik bir kabulü haline dönüşmüştür. Ancak ulusal egemenliğin demokratik yollardan kullanımına ilişkin olarak getirilen kısıtlama, yalnızca bu maddeyle sınırlı değildir. 1961 Anayasası; yasama, yürütme ve yargı alanlarında da, sivil iktidarı kontrol edecek çeşitli vesayet kurumları ihdas etmiştir. Yasama alanında Cumhuriyet Senatosu, yürütme alanında Milli Güvenlik Kurulu, yargı alanında ise Anayasa Mahkemesi ve Askeri Yargıtay gibi kurumlar oluşturulmuştur. 1961 Anayasası'nın yasama, yürütme ve yargı alanlarında ihdas ettiği bu kurumlar, siyasetin demokratik işleyişinin ve egemenliğin yalnızca TBMM eliyle kullanılmasının önünü kesen anti-demokratik bir anlayışın oluşmasına neden olmuştur. Aynı anlayış, 1982 Anayasası'nda da varlığını korumuştur. Dolayısıyla 1961 Anayasası'nın yasama, yürütme ve yargı alanına getirdiği yenilikleri, başta bahsedilen kurumlar olmak üzere, yine aynı anayasanın bağrından çıkan ve değişik alanlarda da olsa, çoğunlukla askeri vesayet sisteminin kurumsallaşmasına hizmet eden bazı kurumlar üzerinden değerlendirmek yararlı olacaktır.

Yasama Alanındaki Kurumsallaşma: Cumhuriyet Senatosu

Devletin kuruluşu açısından birçok yenilik getiren 1961 Anayasası'nın yasama alanındaki en büyük yeniliği, çift meclis sistemini kabul etmesi olmuştur. Bu anayasa ile Millet Meclis'inin yanı sıra, Cumhuriyet Senatosu da yasama alanında yetkili kılınmıştır. Meclisin sınır tanımaz üstünlüğüne tepki olarak getirilen bu düzenleme, olumsuz bir gelişme olmuştur. Çünkü Millet Meclis'inin bütün üyeleri genel seçimler yoluyla seçilirken, Cumhuriyet Senatosu'nun bir bölümü, doğal üyelik ve atama gibi demokratik olmayan yöntemlerle seçilmiştir. Cumhuriyet Senatosu, genel oy ile seçilen 150 üye ile Cumhurbaşkanınca seçilen 15 üye ve 1960'ta ülke yönetimine el koyan Milli Birlik Komitesi üyelerinin oluşturduğu 'doğal üyeler'den kurulmuştur. Cumhuriyet Senatosu'na üyelik için '40 yaş' ve 'yüksek öğrenim' şartları getirilmiş, genel oy ve Cumhurbaşkanınca seçilenlerin görev süreleri ise 6 yıl olarak belirlenmiştir. Ancak bu şekilde seçilen üyelerin üçte biri her 2 yılda bir yenilenmiştir. Senato, 12 Eylül 1980 harekâtından sonra TBMM'nin feshedilmesiyle ortadan kaldırılmış ve bir daha da işlerlik kazandırılmamıştır.²⁷ 1982 Anayasası, 1961 Anayasası'nın getirdiği birçok kurumu/organi aynen ictibas etmesine rağmen, yasama alanında çift başlılığa yol açan bu kurumu göz ardı edebilmiştir. Anayasaya aykırı kanunların yürürlüğe girmesini engelleyecek bir ön mekanizma olarak düşünülen bu organın ortadan

²⁷ Anayasa metni için bakınız: Şeref Gözübüyük-Suna Kili. Türk Anayasa Metinleri, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1995.

kaldırılması, yasama alanında geçerli olan vesayet sisteminin ortadan kaldırılması anlamına gelmemektedir. Çünkü 1982 Anayasası, önceki anayasa ile Cumhuriyet Senatosuna verilen bu görevi, daha da güçlendirilmiş ve anayasal konumu iyice pekiştirilmiş bir başka organa, Anayasa Mahkemesi'ne vermiştir. Dolayısıyla 1982 Anayasası'nda böyle bir organın varlığına ihtiyaç duyulmamıştır.

Yürütme Alanındaki Kurumsallaşma: Milli Güvenlik Kurulu

1961 Anayasası'nın yürütme alanına getirdiği ve zamanla süreklilik haline gelen önemli düzenlemesi, Milli Güvenlik Kurumu'na anayasal bir nitelik kazandırmış olmasıdır. MGK, askerin yürütme üzerindeki etkisini kurumsallaştıran ve siyasetin sivil aktörlerle birlikte belirlenmesine imkân veren bir kuruldur.

1961 Anayasası ile 'Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği' ismi ile faaliyet gösteren bu kurum, 1933–1949 yılları arasında 'Yüksek Müdafaa Meclisi Umumi Kâtipliği' ve 1949–1962 yılları arasında 'Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği' isimleri ile faaliyet göstermiştir.

1949 yılında, "Devlet işlerinin en başında gelen topyekûn milli savunma görevlerini yerine getirmek üzere" kurulan 'Milli Savunma Yüksek Kurulu', 1961 Anayasası'yla, 'Milli Güvenlik Kurulu' adını alarak anayasal bir kurum haline gelmiştir. 1961 Anayasası'nda Milli Güvenlik Kurulu'nun amacı, "Milli Güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kurulu'na bildirmek" şeklinde düzenlenmiştir.

12 Mart 1971'de yapılan anayasa değişikliğiyle "MGK, Milli Güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna tavsiye eder" şeklinde yeniden düzenlenmiştir. 1982 Anayasası'nın 118. maddesiyle de bugünkü haline gelmiştir. 1982 Anayasası'nda, MGK'nın etkinliği ve faaliyet alanı daha da genişletilmiştir. Son dönemde Kurul'daki asker sayısı azaltılmış ve sivil sayısı artırılmış ise de, atanmış asker bürokratların seçilmiş siyasal iktidarı denetlediği görüntüsünü veren bu kurul varlığını ve siyasal sistem içindeki önemini bugün de korumaktadır. Kurul, bugünkü anayasaya göre, millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulaması ile ilgili kararların alınması ve kurumlar arası eşgüdümün sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kurulu'na bildirmekle görevlidir.

Yargı Alanındaki Kurumsallaşma: Anayasa Mahkemesi

Anayasa Mahkemesi, 27 Mayıs sürecinin ihdas ettiği en önemli kurumlardan birisidir. Yüce divan sıfatıyla bakanlar ve başbakanlar hakkında karar veren ve kapattığı partilerle ülkenin siyasal yapısında değişikliklere yol açan bu kuruma, 1961 Anayasasını hazırlayanlar, yasama organının yaptığı kanunların Anayasaya uygunluğunu denetlemek amacıyla ihtiyaç duymuşlardır. Kurulduğu dönemde yapısı, işleyişi, üyelerinin seçimi ve anayasaya uygunluk denetiminin biçimleri ve verdiği ilk kararların niteliği konusunda yoğun tartışmalar gündeme gelmiştir. Anayasa yargısına tüm dünyada bireysel temel hak ve hürriyetleri kamu otoritesine karşı koruyacak bir kurum olarak ihtiyaç duyulmuştur. Ancak Türkiye’de kurulduğu günden bugüne değin maalesef Anayasa Mahkemesi kendisini bu misyonda görmemiş, tam tersine yasama yetkisini elinde bulunduran TBMM üzerinde bir vesayet kurumu olarak görmüştür. Haddi zatında Anayasa Mahkemesi’nin Türkiye’de kurulurken kendisine yüklenen işlev de tam olarak budur. 1961 Anayasası ile oluşturulan vesayet sisteminin yasama üzerindeki yargısal denetim aracı olmakla ve siyasal partilerin özgürce siyaset üretebilmelerini engelleyen anti-demokratik bir rol üstlenmekle suçlanmıştır. Anayasa Mahkemesi, demokratik bir sistemde, halkın iradesini yansıtan Meclis’e ait olması gereken egemenlik hakkının kullanımına yargısal düzeyde ortak olmayı ifade eden bir anlayışın tezahürü olarak görülmüştür. Bu nedenle de, sözkonusu mahkemenin, mevcut tanımı ve sistem içindeki konumu nedeniyle, demokratik meşruiyeti sürekli tartışılmıştır. Ancak 1961 Anayasası ile Türk siyasal hayatına giren bu kurum, 1982 Anayasası tarafından da muhafaza edilmiş ve önemli kararların altına imza atmıştır.

1961 Anayasası’na göre, Anayasa Mahkemesi 15 asil üyeden ve 5 yedek üyeden oluşmaktadır. Bu 15 asil üyenin 8’ini Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay gibi yargı kurumları seçerken, kalan 7 üyeyi siyasal organlar seçmektedir. Buna göre Millet Meclisi 3 üye, Cumhuriyet Senatosu ve Cumhurbaşkanı da 2’şer üye seçebilmektedir. Ancak Cumhurbaşkanı, bu seçimde serbest değildir. Zira seçeceği üyelerden birini Askeri Yargıtay Genel Kurulu’nun belirleyeceği 3 aday arasından seçmek zorundadır. Anayasa Mahkemesi’nin üyelerinin seçiminde, Cumhuriyet Senatosu gibi anti-demokratik organların yetkili kılınması ve Cumhurbaşkanı’nın belirlenen kişiler arasından seçime zorlanması, zaten etkisiz olduğu gözlenen siyasal iradenin daha da zayıflamasına yol açmıştır. Bu durum, darbe ile oluşturulmuş askeri vesayet sisteminin korunmasına yönelik bir tedbir olarak düşünülmüştür. Aynı düşünce 1981 Anayasası’nda da varlığını sürdürmüş, ancak yargı kurumlarının ve Meclis’in üye seçimlerindeki yetkileri ortadan kaldırılmıştır.

Cumhurbaşkanının burada anayasa üyelerinin seçiminde tek yetkili kişi kılınması, 12 Eylül 1980 darbesi sonrasında oluşturulan anayasal düzen içinde Cumhurbaşkanlığının en güçlü vesayet organı olarak tasarlanmasından kaynaklanmıştır.²⁸

Kurulduğu günden bugüne kadar, aldığı ya da almadığı kararlarla tartışmaların odağında olan Anayasa Mahkemesi, 45 yıl içinde 47 siyasi parti kapatma davasına bakmıştır. Bu davalardan 6'sı 1961–1982 arasında karara bağlanmış, 1982 sonrasında açılan 41 davadan ise 40'ı sonuçlandırılmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin şu ana kadar kapattığı siyasi parti sayısı 24'tür.²⁹

1961 Anayasası ile yargı alanına getirilen ve demokrasinin işleyişi açısından olumsuz sonuçları olan tek yenilik Anayasa Mahkemesi'nin kurulması değildir. Bu anayasa ile askeri yargının alanı da genişletilmiş ve askeri yargıya anayasal bir nitelik kazandırılmıştır. Bu bağlamda, 1961 Anayasası, Askeri Yargıtay'ı ve 1971 yılında yapılan değişikliklerle birlikte Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'ni (AYİM) de anayasal organlar haline getirmiştir. 1982 Anayasası tarafından birleştirilerek Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) adını alan Yüksek Hâkimler Kurulu'nu ve 1971 Anayasa değişikliği ile getirilen Yüksek Savcılar Kurulu'nu ihdas etmiş ve bu kurullara tanıdığı geniş yetki ve görevlerin bir sonucu olarak, hukukun siyasallaşmasının ve ideolojik bir işleyiş kazanmasının yolunu açmıştır.³⁰

Ekonomi Alanındaki Kurumsallaşma: OYAK

27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştirenler, siyasi ve hukuki zeminde elde ettikleri bir takım ayrıcalıkların yanı sıra, ekonomik olarak da çeşitli imtiyaz arayışları içinde olmuşlar ve bu amaca hizmet etmek üzere, Ordu Yardımlaşma Kurumu'nu (OYAK) kurmuşlardır. Milli Birlik Komitesi üyesi subaylardan birisi olan Alparslan Türkeş'in, 27 Mayıs öncesi döneme atıfla anlattığı şu anekdot, OYAK'ın ne türden bir motivasyon ile ve hangi gerekçelere dayandırılarak kurulduğunu oldukça net bir şekilde özetlemektedir: “Bu dönemde yönetim, Milli Şef ve onun önde giden suç ortakları, orduya ve subaylara ve onlara önderlik eden

---

²⁸ Bkz. Serap Yazıcı ile yapılan röportaj, “Yüksek Yargıya da Halk İradesi Yansımaları”, Yeni Şafak, 26 Nisan 2010.

²⁹ Aslında, darbe dönemlerinde kapatılan siyasi partiler dışarıda tutulursa, Türkiye'nin çok partili siyasi yaşama geçtiği 1946 yılından beri 26 siyasi parti kapatılmıştır. Ancak 2 parti Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşundan önce kapatılmıştır. Millet Partisi, 26 Ocak 1954 tarihinde Ankara Sulh Ceza Mahkemesi'nce, Demokrat Parti de, 20 Haziran 1960 tarihinde Ankara Asliye Hukuk Mahkemesi'nce kapatılmıştır.

³⁰ Türkiye'deki yargı kurumlarının tarihçesi, işleyişi, görev ve yetkilerini ele alan daha detaylı bir çalışma için bkz., “Demokratikleşme Sürecinde Yargı Kurumları”, SDE Yargı Raporu, SDE Yayınları, Ankara, 2010.

generallere karşı yukarıdan bakan ve küçümseyici bir tavır benimsediler. Hayat pahalılığı ve geçim mücadelesi subayları utandırıyor ve bunaltıyordu. Subaylar her yerde ikinci sınıf insan muamelesi görüyorlardı. Ankara’da insanlar bodrum katlarına ‘Kurmaya Subay katı’ diyorlardı. Eğlence yerlerinde subaylara ‘limonatacı’ adı takılmıştı; çünkü pahalı içecekler ısmarlamaya, karaborsacı ve vurguncularla yarışmaya güçleri yetmiyordu. Bu fedakâr ulusun çocukları böyle isimlerle anılıyorlardı.”³¹

27 Mayıs Darbesinin sözcüsü konumundaki Türkeş’in bu yakınmaları, kendilerinden önceki sürece nasıl baktıkları açısından önemlidir. Kaldı ki, OYAK’ın kuruluşunun bir anlamda ordu mensuplarına yönelik bir iade-i itibar çabası olduğu muhakkaktır. Askerin iş ve sanayi alanına doğrudan girmesi anlamına gelen bu kurumun ihdası, daha sonraki dönemlerde ülkenin ekonomik dinamikleri açısından da mühim bir yer işgal etmiştir.

Takriben 80.000 subayın iştirakiyle oluşan OYAK, kısa sürede önemli bir sermaye birikimine ulaşmıştır. Bol kazançlı bazı alanlara yatırımlar yaparak, 10 yıl gibi kısa bir sürede Tukaş ve 3 milyon dolarlık bir çimento fabrikasının sahibi konumuna gelmiştir. Yine 50 milyon dolarlık Petkim Petro-kimya tesislerinin yüzde 20’sine ortak olmuştur. En ciddi başarısı ise, Fransız Renault ile yaptığı ortaklık olarak gösterilmektedir. 1970 verilerine göre, kurumun yatırımları 502 milyon lira iken, 1972’de bu rakam yaklaşık olarak 300 milyon dolara erişmiştir. Bu yönleriyle OYAK’ı, özel sektör ve devlet sektörünün yanında, ‘üçüncü sektör’ olarak belirtmek mümkündür.³²

Bir kamu kurumunun sahip olduğu ayrıcalıkların birçoğuna sahip olan OYAK, aynı zamanda özel sektörün bütün olanaklarından da faydalanan ve demokratik ülkelerde ender rastlanılabilecek bir statüde bulunmaktadır. Bu ayrıcalıklı ve özel statüsü dolayısıyla OYAK’ı, ekonominin vesayet organı olarak nitelendirmek mümkündür. Kuruluş amacı, gelir kaynakları ve tarihsel gelişimi itibarıyla vardığı nokta göz önünde tutulduğunda, bu nitelendirmenin abartılı olmadığı görülecektir.

1 Mart 1961 tarihinde 205 sayılı yasa ile kurulan ve özel hukuk hükümlerine bağlı olan OYAK, TSK mensuplarının yardımlaşma ve emeklilik fonudur. Anayasanın öngördüğü sosyal güvenlik sistemi içinde, üyelerine ana sosyal güvenlik kurumlarından (SGK) ayrı güvenceler sağlamaktadır. Yasayla öngörülen hizmetlerini; daimi üyelerine yapılan emeklilik, ölüm ve maluliyet yardımları, geçici üyelerine yapılan ölüm ve maluliyet yardımları, daimi

³¹ Alıntılayan, Feroz Ahmad, “Modern Türkiye’nin Oluşumu”, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 149.

³² A.g.e., s. 158.

üyelerinin çeşitli ihtiyaçlarını gidermek amacıyla sunulan sosyal hizmetler oluşturmaktadır. OYAK'ın gelir kaynaklarını muvazzaf subay, astsubay ve uzman jandarmaların maaşları tutarından her ay kesilen yüzde 10'luk ödentiler, Milli Savunma Bakanlığı ve Jandarma Genel Komutanlığı teşkilatında çalışan maaşlı/ücretli sivil memur ve müstahdemlerin Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı kanununa göre emekliliklerine esas olan maaş ve ücretleri tutarından her ay kesilen yüzde 10'luk ödentiler, OYAK'ta ve sermayesinin yüzde 50'sinden fazlasına OYAK'ın sahip olduğu veya iştirak edeceği şirketlerde çalışan ve OYAK'ta daimi üye olmayı kabul eden bütün maaşlı ve ücretli sivil memur ve müstahdemlerin maaşları tutarından kesilecek yüzde 10'luk ödentiler, geçici üyeler olarak adlandırılan yedek subayların her ay maaşları tutarı üzerinden kesilecek yüzde 5'lik ödentiler, bağışlar, Konut Ön Biriktirim Fonu'ndan yararlanmak isteyenlerin maaşları tutarından her ay kesilecek yüzde 10 ek aidatlar ve OYAK mevcutlarının işletilmesinden elde edilecek gelirler oluşturmaktadır. Merkezi Ankara'da bulunan OYAK'ın çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren 29'u doğrudan olmak üzere 60 iştiraki bulunmaktadır. OYAK'ın doğrudan iştiraklerinden;

- Erdemir Grubu şirketlerine iştirak etmek üzere kurulmuş olan ATAER Holding, iştirakleri vasıtasıyla demir çelik sektöründe;
- OYAK Renault ve MAİS, otomotiv sektöründe;
- OMSAN, taşımacılık sektöründe;
- Adana, Mardin, Ünye, Bolu, Aslan Çimento ve BİRÇİM çimento sektöründe;
- OYAK Beton, Aslan Beton hazır beton sektöründe;
- OYKA Kağıt Ambalaj, kağıt ve ambalaj sektöründe;
- OYAK Yatırım Menkul Değerler, OYAK Ankerbank ve Halk Finansal Kiralama finans sektöründe;
- HEKTAŞ, tarım ilaçları sektöründe;
- TUKAŞ, Tam Gıda, Eti Pazarlama, gıda sektöründe;
- OYAK İnşaat, OYAK Konut İnşaat, inşaat sektöründe;
- OYAK Pazarlama, hijyen ve turizm sektörlerinde;
- OYTAŞ, dış ticaret sektöründe;
- OYAK Savunma ve Güvenlik Sistemleri, güvenlik sektöründe;
- OYAK Enerji ve İSKEN enerji sektöründe;
- OYAK Teknoloji, bilişim sektöründe

faaliyet göstermektedir. OYAK'ın yönetim ve denetimi Temsilciler Kurulu, Genel Kurul, Yönetim Kurulu, Denetleme Kurulu ve Genel Müdürlük aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Temsilciler Kurulu; OYAK'ın en geniş katılımlı organıdır. Temsilciler Kurulu, sayıları 50'den az 100'den fazla olmamak üzere, Milli Savunma Bakanlığı koordinasyonunda, daimi üye adedi dikkate alınarak, birlik ve kuruluşlarda görevli daimi üyeler arasından, birlik ve kuruluşların kumandan veya amirlerince tespit olunacak temsilcilerden oluşmaktadır. Temsilciler Kurulu, her üç yılda bir, geçmiş 3 yılın mali hesaplarını incelemekte ve 20 asil, 10 yedek Genel Kurul üyesini seçmektedir. Genel Kurul; her yıl gerçekleştirilen olağan ve gereken hallerde gerçekleştirilen olağanüstü toplantılarla, OYAK'ın faaliyet raporlarını ve bilançolarını değerlendirerek, ileriye dönük kararlar almaktadır. Temsilciler Kurulu'nun seçtiği 20 üye ile yasa da belirtilen 20 üyeden oluşmaktadır. Yönetim Kurulu; OYAK'ın yönetiminden sorumludur. Görev süresi 3 yıldır. Üyelerinden 3'ünü Genel Kurul, 4'ünü ise yasa da belirtilen komisyon seçmektedir. Genel Müdür, Yönetim Kurulu'nun doğal üyesidir ve kararlarda oy sahibidir. Denetleme Kurulu; 3 kişiden oluşmaktadır. Görev süresi 3 yıldır. Hizmet, yardım ve faaliyetlerin kararlara ve mevzuata uygun olup olmadığı, OYAK'ın verimlilik, tasarruf ve bireysel eşitlik ilkelerine göre çalışıp çalışmadığının denetimini yapmaktadır. Genel Müdürlük; Bir genel müdür ve ihtiyaca göre belirlenen sayıda genel müdür yardımcısından oluşmaktadır.³³

Görüleceği gibi, OYAK, 'üçüncü sektör' nitelendirmesini hak edecek bir statüye sahiptir. Zira OYAK, hem özel hukukun hem de kamu hukukunun olanaklarından faydalanabilmektedir. OYAK'ın bu konumunu, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sahip olduğu siyasal güce bağlamak yanlış olmayacaktır. OYAK'ın ekonomi alanında sahip olduğu güç, TSK'nın siyasal sistem içindeki konumu ve gücüyle paraleldir.

---

³³ http://www.oyak.com.tr/OyakWEBTR/alt_sayfalar.jsp?menu_id=14,
http://www.oyak.com.tr/OyakWEBTR/alt_sayfalar.jsp?menu_id=23

YENİ ANAYASA DÖNEMİNDEKİ SİYASAL GELİŞMELER (1961–1965)

Türk Siyasetinde Koalisyon Hükümetleri ve Askerin Etkisi

Meşru siyasal düzenin yıkılmasıyla sonuçlanan 27 Mayıs darbesinden sonra, yaklaşık olarak beş yıl süren bir çalkantılı dönem yaşanmıştır. Yeni anayasayı yapacak Kurucu Meclis'in toplanabilmesi için bile bir darbe yapmak gerekmiştir. Yeni anayasa halkoylamasında kabul edildikten sonra da, siyasal dalgalanmalar bütün hızıyla devam etmiş ve normal bir demokratik düzene geçiş süreci hayli zaman almıştır. 27 Mayıs darbesi ile başlayan askeri vesayet sistemi, Türk siyasal yaşamının en belirleyici ögesi durumuna gelmiştir. Bütün siyasal partiler, 'askerin tepkisini' referans alan bir siyasal konuma göre kendilerini şekillendirmiştir. Çünkü 1961 yılında yapılan seçimlerden önce ülkeyi yöneten MBK, seçimlerden sonra hukuki varlığını kaybetse de, Ordu'nun siyaset içindeki etkin rolü ve belirleyiciliği devam etmiştir.

Ancak her şeye rağmen, yeni siyasal partilerin kurulması ve seçimlerin yapılarak hükümetin sivillere devredilmesi için çaba sarf edilmiştir. 13 Ocak 1961 günü siyasal faaliyetler serbest bırakılmış ve yeni siyasal partilerin kurulmasının önü açılmıştır. Bu süreçte, kapatılan Demokrat Parti'nin bir devamı niteliğinde olan Adalet Partisi (AP) ile Yeni Türkiye Partisi kurulmuş ve siyasal çalışmalarına başlamıştır. Her iki parti de, DP'nin devamı olduğundan hareketle DP tabanından oy talep etmiştir. Ragıp Gümüşpala liderliğindeki Adalet Partisi ve Ekrem Alican'ın liderliğindeki Yeni Türkiye Partisi, ilk siyasal sınavlarını yeni anayasanın halkoyuna sunulması sürecinde vermiştir. Bu süreçte, AP, yeni anayasaya 'Hayır da hayır vardır' diyerek karşı çıkmış, buna mukabil YTP, yeni anayasanın kabulünden yana siyaset yapmıştır. Halkoylamasındaki bu iki farklı tavır, DP'nin devamı olarak AP'nin halk tarafından daha çok benimsenmesine yol açmıştır. Zira DP'nin tasfiyesine ve Adnan Menderes'in idamına yol açan bir sürecin sonucunda hazırlanmış anayasaya 'evet' oyu istemek, YTP'nin, DP ile kurduğu mirasçı ilişkiyi inandırıcı olmaktan çıkarmıştır. Bu nedenle, ileriki yıllarda yapılan seçimlerde de AP'nin belirgin bir üstünlüğü görülecektir.

1961 Seçimleri ve ilk Koalisyon Hükümeti: CHP-AP Hükümeti

15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimlerde, CHP istenen başarıyı gösterememiş ve 450 üyeli Millet Meclisi'nde yalnızca 173 milletvekili ile temsil hakkını elde etmiştir. CHP'ye karşı cephe almış olan partiler ise, umulandan çok daha fazla milletvekili çıkarmıştır. Özellikle 'DP'nin devamı' olma yarışında açık farkla birinci gelen ve anayasaya karşı 'hayır' kampanyası yürütmüş olan ve 'intikamcı' bir izlenim veren Adalet Partisi'nin 158 milletvekilliği kazanması ordu içinde tedirginlik yaratmıştır. Yine bu seçimlerde, YTP 65 ve CKMP 54 milletvekilliği kazanmıştır. Bundan dolayı, TBMM'nin toplanmasına kadar geçen süre içinde, yeni bir askeri harekâtın olma olasılığından söz edilmiştir. Halkta olan bu korkunun aslında CHP'yi de zor duruma soktuğu görülmektedir. CHP'nin bu seçimlerde beklediği oyu alamaması, darbecilerle birlikte hareket ediyor görüntüsünün oluşmasıyla da ilgilidir.

Darbe sonrasının ilk seçimlerinde ortaya çıkan bu sonuçların ardından, Türkiye'nin ilk koalisyon hükümeti CHP ve AP tarafından kurulmuştur. 1 Haziran 1962 tarihine kadar görevde kalan Türkiye Cumhuriyeti'nin bu ilk koalisyon hükümeti, başarısız bir darbe teşebbüsüne maruz kalmıştır. Albay Talat Aydemir önderliğindeki bir grup asker 22 Şubat 1962'de, yapılan atama ve tutuklamalara karşı çıkmış ve askeri öğrencilerin de desteğini alarak hükümete karşı bir direniş hareketini örgütlemiştir. Bu direniş, hükümetle yapılan bir uzlaşma ile sonlandırılmış ve Aydemir emekli edilmiştir. Ancak bu olay, zaten iyi anlaşamayan AP ile CHP'nin arasını açmış ve koalisyon hükümetinin dağılmasına neden olmuştur.

İkinci Koalisyon Hükümeti: CHP-CMKP-YTP Hükümeti

CHP-AP hükümetinin dağılmasından sonra, CHP çok çetin pazarlıklar sonucunda CMKP, YTP ve Bağımsızların desteği ile ikinci defa koalisyon hükümetini kurmuştur. Bu hükümet 25 Haziran 1962'den 25 Aralık 1963 yılına kadar görevde kalmıştır. Yeni hükümetin kurulduğu günlerde ülkede önemli gelişmeler vuku bulmuştur. 27 Mayıs'a karşı yapılan protestolar ile bu protestoları protesto eden gösteriler düzenlenmiştir. Bu gösteriler, özellikle Ankara, İstanbul ve bazı diğer illerde meydana gelmiştir. 11 Nisan 1963'te Meclis, 27 Mayıs gününü 'Hürriyet ve Anayasa Bayramı' olarak kabul etmiştir. Bu dönemde de başarısız bir

darbe teşebbüsü yaşanmıştır. Darbenin lideri yine Talat Aydemir'dir. Anayasa'da öngörülen reformların gerçekleşmediği gerekçesiyle ikinci darbe girişiminde bulunan Talat Aydemir, bu kez Binbaşı Fethi Gürcan ile birlikte idama mahkûm edilmiştir. Koalisyon hükümeti, 17 Kasım 1963'te yapılan Mahalli seçimlerde büyük bir hüsrana uğramıştır. Bu seçimlerde 42 ilde AP, 23 ilde CHP kazanmıştır. 27 Kasım 1963'te Başbakan İnönü'nün Kıbrıs görüşmeleri için Amerika'da bulunduğu bir sırada, Yeni Türkiye Partisi, koalisyondan çekilme kararı almıştır. Bunun üzerine 2 Aralık 1963'te yurda dönen Başbakan İnönü istifasını Cumhurbaşkanı'na sunarak hükümetten çekilmek zorunda kalmıştır.

Üçüncü Koalisyon: CHP Azınlık Hükümeti

14 Aralık 1963'te hükümeti kurmakla tekrar İnönü görevlendirilmiştir. CHP ve Meclis'teki bağımsızlardan oluşan hükümet, 25 Aralık 1963'te İnönü'nün başkanlığında kurulmuştur. İnönü'nün siyasi hayatındaki 10. ve son kabinesi 4 Ocak 1964 tarihinde 175'e karşı 225 oyla güvenoyu almıştır. 3 bağımsız milletvekilinin bulunduğu kabinede Ferit Melen Maliye Bakanlığı, Bülent Ecevit ise Çalışma Bakanlığı görevlerine getirilmiştir. 7 Haziran 1964 tarihinde yapılan kısmi senato seçimlerinde AP açık bir üstünlük elde etmiştir. Bu seçimlerde Adalet Partisi 31, CHP 19 ve Bağımsızlar 1 sandalye kazanmıştır. CHP'nin üst üste aldığı bu başarısız sonuçların en büyük sebebi olarak, halkın CHP'yi 27 Mayıs darbesinden sorumlu tutması gösterilmiştir.³⁴

Yine bu dönemde dış politika alanında Kıbrıs sorunu önemli bir yer teşkil etmiş ve bu sorunla bağlantılı olarak ABD ile bir takım problemler yaşanmıştır. Başbakan İnönü, ABD gezisi öncesinde Meclis'ten güvenoyu almak istemiş, ancak çok az bir farkla güvenoyu alabilmiştir. 200 güvenoyuna karşı, 194 ret ve 2 çekimser oy çıkmıştır. Bu sonuç, siyasal partilerin ülkenin dış politikasında dahi birlikte hareket edemediklerini ve birbirlerine güvenmediklerini göstermiştir. Aynı dönemde, Adalet Partisi'nde de önemli bir gelişme yaşanmıştır. 1964 yılında AP Genel başkanı Ragıp Gümüşpala vefat edince, yerine Süleyman Demirel geçmiştir. Bütün bu gelişmeler olurken, Ordu'da da siyasete müdahale psikolojisinin devam ettiği görülmüştür. 16 Kasım 1964 tarihinde, Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay, bazı politikacıların konuşmalarına istinaden parti başkanlarına birer ikaz mektubu göndermiştir. Bu mektupta, ülkenin kamplara bölünmek istendiği, ordunun halkın karşısında

---

³⁴ Karpat. Kemal., "Recent Political Developments in Turkey and their social background" International Affairs, Vol. 38, No.3, July 1962, p. 316.

gibi gösterilmeye çalışıldığı ve komutan ve subayların bu durumdan hoşnut olmadıkları, olayların bir an önce önlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun üzerine, siyasal partiler Cumhurbaşkanı Gürsel başkanlığında toplanmış ve rejimin korunması konusunda Ordu ile hemfikir olduklarını açıklamışlardır.

Dördüncü Koalisyon Hükümeti

13 Şubat 1965 yılına gelindiğinde ise işler karışmaya başlamıştır. 1965 yılındaki bütçe oylamalarında hükümet güvenoyu alamayınca, 20 Şubat 1965'te istifa etmek zorunda kalmış ve Cumhuriyet Senatosu üyesi Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuştur. AP, CKMP, YTP ve yeni kurulan Millet Partisi'nden oluşan bu koalisyon hükümetinde, AP genel başkanı olan Süleyman Demirel de, başbakan yardımcısı olarak ilk defa yer almıştır. Bu dönemin dördüncü ve son koalisyon hükümeti, 10 Ekim 1965 yılında yapılan milletvekilliği seçimlerine kadar iktidarda kalmıştır. Söz konusu tarihte yapılan seçimleri ise, AP açık bir farkla kazanmıştır.

SONUÇ

27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen askeri darbe, kökleri Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanan bir siyasal geleneğin Cumhuriyet dönemindeki ilk tezahürü olarak gerçekleşmiştir. Cumhuriyet'in darbe olgusuyla tanışmasına yol açan bu askeri müdahale, Türk siyasal yaşamının anti-demokratik ve militarist bir anlayışla şekillenmesine yol açmıştır. Darbe sonrasında oluşturulan kurumlar aracılığıyla, sivil demokratik iradenin siyasal sisteme tam olarak yansımalarının önüne geçilmiş ve askeri yönetimin kurumsallaşması sağlanmıştır. Ancak bu darbe, yalnızca Türk siyasal hayatının bugünü de şekillendiren yapısal/kurumsal nitelikli sonuçlara yol açmamış, uzun yıllar devam eden ve hala güncelliğini koruyan önemli siyasal ve toplumsal kırılmaları ve kutuplaşmaları da beraberinde getirmiştir.

Bu türden kırılma ve kutuplaşmalara yol açan gelişmelerin başında, Adnan Menderes ve arkadaşlarının idamı gelmektedir. Sözkonusu idamlar, toplumsal hafızada derin yaraların oluşmasına neden olduğu gibi, kalıcı siyasal tercihlerin ve blokların oluşmasına da sebep olmuştur. Türk siyasal tarihi, bir anlamda, Menderes çizgisini tevarüs eden ya da ettiğini iddia eden siyasal partilerle, 27 Mayıs'ı gerçekleştiren iradenin ve kurduğu düzenin savunucusu konumundaki siyasal partiler arasında devam eden bir mücadelenin tarihi olmuştur. Üzerinden 50 yıl geçmesine rağmen, Menderes'in idamının 'siyasal propaganda aracı' olarak değerini hala koruması da bu durumun bir göstergesidir. 27 Mayıs'la ve özellikle de Menderes'in idamıyla birlikte, geleneksel/merkez sağ ve sol partiler arasındaki bölünme ya da ayrışma, ideolojik/epistemolojik farklılıklardan çok, darbe döneminde ve sonrasındaki uygulamalara yönelik siyasal tutum alışlarla ilişkilendirilmiştir. Bu durum, sağ partiler ile sol partilere yönelik yerleşik siyasal ve toplumsal imajların oluşmasına neden olmuştur. Sağ partilerin, 'muhafazakâr, ama modern' ve zaman zaman tutuculaşmaya ve devletçi bir çizgiye kaymaya başlasa da, çoğunlukla 'reformcu' ve 'anti-devletçi' sayılabilecek imajına karşılık, sol partiler 'statükocu', 'modernist', 'laisist' ve 'devletçi' bir imajın temsilcisi olarak görülmüştür. Böylece, dünyadaki genel yönelimlerin aksine, Türkiye'deki sağ partiler sol'un, sol partiler ise sağ'ın temsilcisi durumuna gelmiştir.

Türk siyasal hayatındaki bu paradoksal görünümün oluşmasının en önemli sebebi 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'dir. Yerleşik düzeni ve sistemi koruma kaygısıyla hareket ettiğini

söyleyen bir grup asker tarafından gerçekleştirilen bu darbe, iktidardan ettiği ‘sağ düşüncenin’ sürekli değişim talep eden ve statükoya karşı çıkan dinamik bir siyasal yönelime kavuşmasına zemin hazırlarken, toplumun büyük bir kısmının muhayyilesinde, ‘sol düşüncenin’, ‘yasakçılık’, ‘baskı’ vb olumsuz çağrışımları olan statik bir devletçi söylem ve politikanın üreticisi/taşıyıcısı olarak anılmasına yol açmıştır.

Geleneksel sağ ve sol partilerin yerleşik düzen karşısındaki bu farklı siyasal tutum alışları, 27 Mayıs darbesi ile Türk siyasal hayatına giren anti-demokratik kurumlara ve askeri vesayet sistemine yönelik tavırlarına da yansımıştır. 27 Mayıs darbesi sonrasında yasama, yargı ve yürütme alanında oluşturulan ve bugün de varlıklarını sürdüren kurumlar, ‘anayasal düzeni ve laik devleti’ koruma gerekçesiyle, seçilmiş hükümetlerin üzerinde bir vesayet sistemi üretmiş ve bu sistemin değişmesine ya da değiştirilmesine yönelik her türlü teşebbüs, genellikle sağ partileri hedef alan yeni bir darbenin ya da kapatma davasının gerekçesi olarak kullanılmıştır.

Bu bağlamda, Türkiye’nin hala ‘27 Mayıs düzeni’ ile hesaplaşma içinde olduğu söylenebilir. Kendisini Demokrat Parti’nin devamı niteliğinde gören çevre partileri ile cumhuriyet’in ve onun temel değerlerinin temsilcisi durumunda gören merkez partileri arasında devam eden tartışmalar, bu hesaplaşmanın en açık göstergesidir. Merkezi temsil eden siyasi partiler, çevreden gelen siyasal kadroların tüm çabalarını kontrol altında tutabilecekleri vesayet kurumlarını ve formüllerini kullanmaya devam etmektedirler. Bu çerçevede demokratikleşme yönünde atılan adımlar tıpkı 27 Mayısçıların DP iktidarının icraatlarını anayasayı ihlal olarak görmelerine benzer bir biçimde laik cumhuriyete, hukuk devletine ve üniter devlete yönelik tehditler olarak görülmektedir. ‘Ordu göreve’ pankartı taşıyan üniversite rektörlerinin, kendisini darbeye gerekçe oluşturmakla yükümlü hisseden sivil toplum örgütlerinin, darbe çağrısı yapan gazetecilerin ve benzerlerinin varlığını da, bu türden bir siyasal refleksi ilişkilendirmek mümkündür. Zira 27 Mayıs, yalnızca tarihe mal olmuş sıradan bir iktidar mücadelesi değil, aynı zamanda sonraki kuşakları da etkileyen anti-demokratik bir siyasal (de)formasyonun başlangıcı olmuştur. Bu nedenle, kısa demokrasi tarihinde birçok askeri darbeye şahit olan Türkiye’nin, gelecek birkaç yıl boyunca da, sözkonusu siyasal formasyon ve onun temsilcileriyle, 27 Mayıs darbesi sonucunda ihdas edilen anti-demokratik kurumların ve anlayışların tasfiyesini hedefleyen güçler arasındaki bir mücadeleye sahne olacağı kuşkusuzdur.